

UKRAINISCHE ANNALEN FÜR POLITIK, LITERATUR UND KUNST
 ANNALES UKRAINIENNES
 DE POLITIQUE, DE LITTÉRATURE
 ET D'ART

THE UKRAINIAN ANNALS
 OF POLITICS, LITERATURE
 AND ART

ЛІТОПИС

ПОЛІТИКИ, ПИСЬМЕНСТВА І МИСТЕЦТВА

ТИЖНЕВИЙ ОГЛЯД ПІД РЕДАКЦІЄЮ
 С. ТОМАШІВСЬКОГО

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“ В БЕРЛІНІ

×

Книжка II

Субота, 17-го травня 1924

Зшиток 19/20

Містить:

ПОЛІТИЧНА ХРОНІКА	281
FINIS PACIS BRITANNICAE — Боя	283
НОВИЙ КУРС У ДАНІЇ — Акселя Френкеля	286
АНКЕТА В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ СПРАВІ — В. Тренке, Ол. Долинюка і Івана Волошина	287
ЩАСТЯ Й ГОРЕ ЗАГОРОВСЬКИХ (IV і V) — Ми- хайла Возняка	288
ЗА ХЛІБОМ — Антона Крезуба	292
У НЕЗАБУТНІМ — Василя Некрашевича	298
СУЧАСНА МУЗИКА В ПОРТРЕТАХ (II. ФРАНЦ ШРЕКЕР) — Антона Рудницького	299
НАЙЗНАМЕНИТША МІСТИФІКАЦІЯ — І. Борщака	300
УКРАЇНСЬКА КНИЖКОВА ТА ГРАФІЧНА ВИСТАВА У ПРАЗІ — З. К.	300
З ОСТАННІХ РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ — Галини Коваль	301
ШЕВЧЕНКІАНА — З. К.	304
MISCELLANEA	304, обг.

Образковий додаток

„Ukrainske Slowo“

Buch- u. Zeitungsverlag G. m. b. H.

Berlin-Schöneberg

Hauptstraße 11 Tel. Stephan 1445-46

Появилася в продажю:

Новинка

ЗОЛОТА ЛИПА

ЮВІЛЕЙНА ЗБІРКА ТВОРІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО

з його життєписом, бібліографією творів і присвятами,
з портретом ювілянта й 14 обр. в тексті

ЗЛАДИВ ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“
Стор. 256, вел. 8^о Берлін, 1924 Стор. 256, вел. 8^о

ЗМІСТ:

ВІД ВИДАВНИЦТВА

БОГДАН ЛЕПКИЙ. БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС
НАПИСАВ ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

ПРИСВЯТИ Б. ЛЕПКОМУ

О. Бабій: Казка — Микола Голубець: Гать будуйте кріпку та високу — Андрій Чайківський: Як я пізнався з ювілятом — Остап Луцький: Богдан Лепкий у Кракові — Кирило Трильовський: Богданові Лепкому — поздоров — Роман Купчинський: Богданові Лепкому — Катря Гриневичева: На новосіллі — Михайло Рудницький: Не буду наятись — О. А. Дучинська: Маляр — Василь Пачовський: Сукмарський Дзвін — Володимир Бирчак: Хлопець з Чорткова

ВИБРАНІ МІСЦЯ З ПОЕЗІЙ БОГДАНА ЛЕПКОГО
ЗЛОЖИВ З. КУЗЕЛЯ

Життя — Поезія — Думки — Війна — Рідний край

З НОВІЩИХ ТВОРІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Allegro Patetico — Папері є? — Сім шляфроків — Жінка з квіткою — У Шатмарі — Не виходимо з хати — На ринку — Двоє дітей — Над озером — Хліба! Хліба! — Лежав при відчиненім вікні — Ніч — Аквареля — Доброї ночі — Фрагмент — Пишіть і мене — В таборі — Подушка — Розмова — Втікати — Як повернемо — Старий двір — У бою кріпку стій — Веснянка — Свято Котляревського у Львові (із споминів)

БІБЛІОГРАФІЯ ПИСАНЬ Б. ЛЕПКОГО
ЗЛОЖИВ З. КУЗЕЛЯ

I. Книжкові видання Б. Лепкого — II. Книжки зредатовані або видані Б. Лепким — III. Часописна література: А. Гарне письменство; Б. Літературно-наукові статті; В. Статті — IV. Деякі музичні композиції до слів Б. Лепкого

Набувати книжку можна:

Ukrainske Slowo, Buch- u. Zeitungsverlag
Berlin-Schöneberg G. m. b. H. Haupt-Strasse 11

ІВАН РУДНИЦЬКИЙ, ЛЬВІВ, Тарновського, ч. 7

UKRAINSKE SLOWO PUBLISHING Co., INC. { 116 Nassau Street } NEW YORK U. S. A.
32 East 7th Street }
SICHOWY BAZAR, INC., 34 East 7th Street, NEW YORK U. S. A.

ЛІТОПИС

Кн. II

Субота, 17-го травня 1924

Ч. 19/20

Рукописи і листи у редакційних справах посилати: Berlin - Schöneberg, Hauptstraße 11
Право передруку застережене — All articles are copyrighted

Політична хроніка

ВИБОРИ В НІМЕЧЧИНІ 4-го с. м. притягнули були до себе увагу всього політичного світа. Від вислідів їх, та від результату французьких виборів 11-го с. м., залежить дуже багато: розв'язка репараційного питання, доля сучасного політичного систему Європи, загальний мир і т. ин. Тому-то, поза Німеччиною і Францією, побоювалися перемоги крайних елементів, все одно — правих чи лівих, що мусіло-б довести до небезпечного загострення політичної ситуації. Щодо Німеччини, то сьогодні можна сказати, що сі побоювання не справдилися. Колиб вибори були півроку тому назад, то мабуть було-б вийшло цілком що іншого; тимчасом, завдяки стабілізації валюти й енергійній поставі ген. Зекта, прийшло успокоєння умів і поворот здорового політичного інстинкту загалу. Сей інстинкт виявився, без жадного сумніву, в останню неділю.

Здоровий характер його лежить у двох проявах: у загальній звороті політичної думки і політичних почувань на право та в одночасній поміркованості сього поправління. У світлі останніх виборів годі дивуватися, що звісний мюнхенський „пуч“ 8—9-го падолиста не мав успіху. Німецьке громадянство вже минулого року недвозначно виявило своє незадоволення соціалістичними ідеями і методами, в полоні яких було з 1918-го р., одначе не менше боїться „політики катастроф“ крайних правих націоналістів. Його симпатії пішли в користь середніх правих.

Рух німецької політичної думки найкраще було-б видно з порівняння чисел голосів і мандатів в кожній партії після революції 1918-го р., та в моменті писання сих рядків обрахунок останніх виборів ще не цілком закінчений. Покищо пересунення партійних сил найбільше виступає в соціальній демократії. В першій парламенті вона була зразу поділена на т. зв. групу більшості і (лівішу) незалежних. Опісля злучені, вони були найбільшою партією в парламенті з 186 послами, за якими було поверх 11 мільонів голосів; сьогодні вони мають тільки сотню місць і мало що понад 6 мільонів голосів. З останніх — поверх 3 мільони пішло в користь комуністів, що перед чотирма роками мали ледве 4 послів, а тепер мають їх аж 62, та біля 1 мільона — подалося на право. З середніх партій, один тільки центр, дякуючи своїй конфесійній основі, удержав — як звичайно — свій стан посідання; демократи вийшли з великими убутками (біля $\frac{1}{3}$ ранішої сили); подібно й більше праві німецькі народовці (D. Volkspartei). Натомість помірковані праві (D. nationale Volkspartei) здобули великі успіхи, перей-

шовши з 70 місць на поверх 100 (між ними в. адмірал Тірпіц) і ставши сим способом найбільшою політичною фракцією в парламенті. Розмірно дуже великі успіхи здобула крайна права група т. зв. D.-völkische Freiheitspartei, що з 2 місць у попереднім парламенті поступила на 30 (м. ин. й ген. Людендорф).

Та політичне значіння останніх виборів не так у переміні політичних настроїв серед німецького громадянства і нумеричній силі поодиноких парламентарних фракцій, як більше у впливі їх на характер і напрям політики нового уряду. Бо що сучасний уряд уступить, про се не може бути сумніву; він і до виборів був урядом меншости (т. зв. середніх партій), та тепер став цілком неможливим. Жадна з фракцій сама не в силі утворити уряду, тільки мусить шукати союзників. Досі такі коаліційні уряди творилися коло канцлерів з центра, соціальних демократів або народовців; тепер вони можливі тільки під канцлерами з нім.-націоналів або центра. Одначе такий уряд матиме волю діяльності тільки до означеної міри, — поки не треба йому т. зв. кваліфікованої більшости. А в такому становищі опиниться новий уряд одночасно з своїм утворенням — при неминучій розв'язці репараційної справи. Тоді не обійдеться й без підмоги соціальної демократії, себто необхідна буде велика коаліція з усіх більших фракцій, окрім самих тільки крайних правих і лівих.

Та тут і головні труднощі. Німецько-національні, в часі виборчої агітації, проповідували потребу відкинення пропозицій, вироблених міжнародними комітетами знавців... Колиб вони хотіли тепер дійсно недопустити до поладнання репарацій на сій основі, то се могли-б легко зробити, не будши навіть в уряді; їхня опозиція з безсумнівним протестом обох крайних партій провалила-б кожний законопроект у сім напрямі. Чи вони так і зроблять? Певно що ні. За німецько-національною партією за великі і за старі державно-політичні традиції, щоб вони з легким серцем кинули Німеччину на більш ніж непевні філі того міжнародного конфлікту, який наступив би після розбиття репараційної справи. Правдоподібно, вони будуть старатися не брати на себе відповідальности за нові репараційні зобов'язання, чи-то сим способом, що в критичному часі взагалі не увійдуть в уряд, чи-то не доставляючи йому канцлера; та після розв'язки — вони зажадають належного собі місця в уряді. Колиб одначе, з яких-не-будь причин, не можливо було провести державного судна поміж небезпечні пороги парламентарних фракцій, то Німцям прийшло-б би незабаром робити ще раз загальні

вибори, або воскресити ідею диктатури. Здоровий інстинкт нації не доведе до невідповідальної політики авантюри, яка не принесла-б Німеччині нічого крім катастрофи.

ПАРТІЙНІ ОБНОВИ В ГАЛИЧИНІ доконалися протягом останнього місяця. Дві старі українські партії, національно-демократична (трудова) і радикальна, мали свої партійні з'їзди, вибрали нові управи й відгукнулися на головні питання національної політики. Обі партії раніше обхоплювали $\frac{9}{10}$ всього національно-свідомого українського громадянства, та тепер сей дуалізм мабуть кінчиться. Не зогляду на соціалістів, що знайшли своє прибіжище в комунізмі (як досі, так і тепер їх значіння в національному житті мале), і не зогляду на цілком завмерлих „християнських суспільників“; а з уваги на нову партійну організацію, що одночасно з обною обох головних партій виступила на політичне поле з очевидною метою вирости коштом тих двох, а принаймні одної з них — трудової. Ся нова партія має назву „партії національної роботи“ (УПНР), а її органом служить перемінена в тижневик „Заграва“. До названих трьох партій й обмежується національно-політична структура українського громадянства в Галичині¹.

Структура? Органічна будівля? Мабуть і ні; всі три партії дають нам радше образ політичної умовности (mentalité) самої тільки української інтелігенції, яка (поза жменем соціалістів) має ще дуже неясні поняття про основи, умови, вимоги й цілі політично-партійного життя правдивих націй.

Перед нами три довгі низки резолюцій, ухвалених усіма трьома партіями на своїх загальних з'їздах. Складання, ухвалювання і подавання польського уряду до відома ріжних резолюцій — то в сучасній галицькій практиці головна частина політичної діяльности. Ширше громадянство, поза учасниками зборів, більш-менш не довідується про зміст сеї діяльности, бо, дякуючи дружним зусиллям авторів резолюцій і польської державної прокуратури, громадянин дістає в руки більш або менш широкі поля незадрукованого часописного паперу, і сим задовольняється звичайно. Та політичний хроніст приневолений вжити засобів, щоб і на білому папері викликати те що було написано в оригіналах політичних референтів, та в сім зеркалі побачити обличчя їх партійних організацій.

□

□

□

Найстарша з усіх, трудова партія, має звичку періодично скидати одну назву й надівати иншу, та від сього вона ні троха не молодіє. В останніх часах вона доконала безпримірного переображення, повертаючи до своїх жерел зперед півстоліття: заснували її й якийсь час вели т. зв. шестидесятники, потім чергувалися молодші покоління, та вкінці провід у неї опинився знов у руках шестидесятників.

¹ Усі три партії (подібно як і соціалістична) в теорії обіймають усі українські землі Польщі, та в дійсности вони все ще суто-галицькі.

Старі молодіють, чи молоді сходять на старих? Трудне питання; й відповідь оставмо на боці. Досить, що ся організація довгий час була одинокою в Галичині більш-менш нормальною партією в новочасному розумінню. Вона мала свою соціальну основу: духовенство, урядництво, адвокатство і споріднене з ними середне селянство; вона мала свої поля діяльности: парламент, сойм, органічна праця; вона мала свій „стан посідання“: мандати, урядничі посади, громадські установи, товариства то-що. Одним словом, партія мала деяку підставу, голос, апарат, власть і — що йде за всім тим у слід — багато прихильників. Рік 1914 був вершком успіхів і сили. Війна дуже підтягла її сили, все-таки, коли прийшов 1918-ий рік, ніхто поважно не оспорував її права взяти у свої руки долю всеї країни. Вона взяла — і в її руках країна зійшла на те чим сьогодні є, стала руїною...

Не місце тут говорити про те, хто і що довело до сьгоднішнього стану, та з другого боку — сама партія так мало зорієнтована у причинах лиха та в безвихідности свого нового становища, що слід підкреслити один недобачуваний момент. Розвал прийшов не тільки наслідком індивідуальної нездарности провідників партії, а ще більше наслідком зміни всеї політичної бази, на якій партія стояла за австрійських часів. Тоді вона жила і розвивалася, безпосередно або посередно, коштом держави і краю; в 1918-ім р. не стало сих підпор; прийшла спроба заступити їх національними державними новотворами, — спроба невдатна, партія опинилася в чужій державі без жадної бази і почала швидко нидіти, як нидіє деревина з відрізанним корінням. Сьогодні ніхто і ніщо не спинить неминучого упадку партії, хочби вона ще нераз міняла назву. Говорити про се, що вона, в нових обставинах, буцімто може основно змінити свій характер, не варто; вона або остане такою якою була, або перестане істнувати. Перше вже неможливе (а можливе було — з кожним роком менше — в 1919 до 1923, шляхом ... угоди з Польщею); друге — певне. Резолюції останнього Народного З'їзду — се лебедина пісня партії¹.

Якби хто хотів одним словом схарактеризувати політичний бік ухвалених резолюцій, трудно було-б назвати їх инакше як „прокламацією воєнного стану“ між організацією й державою. Психологічно зрозуміло. Бо для сеї партії в теперішнім складі держава — передумова істнування. Проти польської фактичної державности поставлена тут суперечна з нею ідея максимальної („на всіх етнографічних землях“) української державности (рез. I). Безоглядна боротьба з Польщею (рез. VII), в'яється чомусь з визовом Чехословаччини, Румунії, Росії і всіх держав, що підписали або признали сьгоднішні політичні межі в середній і східній Європі (рез. III). Viel Feinde, viel Ehre. Та й не без союзників: Народний З'їзд... „висловлює тверду віру в рішаючу волю Золотоверхого Київського відносно долі пошматованих кордонами українських земель“ (рез. VI). Щоб і з минулого здіяти всяку тінь в напрямі політичного

¹ В тексті, який у нас під руками, доволі стилістичних і логічних помилок, та не знаючи оригіналу, уважасмо їх неіснуючими.

компромісу, урочисто скасовано т. зв. автономічну резолюцію попереднього з'їзду з 1923 р. та проголошено „політичне представництво українського народу закордоном по сей (?) бік ріжської лінії“ як верховну національну владу (рез. IV). Коротко, між партією і державою боротьба не на життя, а на смерть. Компроміс уже неможливий. Партія перейшла всеціло на нелегальний, революційний стан, в якому поза ухваленими резолюціями неможливо вже нічого заявляти, а тільки почати діло, яке послідовно випливає з останніх заяв... Вороття немає.

Чи керманічі Народного З'їзду добре з'ясували собі своє теперішнє становище і його неминучу логіку? Чи вони підготовані до заповіданої акції і самі готові на жертви? Приймаємо, що так. Як так, то вони знають, що в сім становищі довший час видержати неможливо. Або негайне діло і всі його конвенції, або соромна компромітація і кінець — партії.

Одночасно з сими „політичними“ резолюціями, Н. З. ухвалив низку „культурних“ резолюцій. Представляють вони образ званої мартирології українського шкільництва в Галичині. Одна з них (V) докоряє польський уряд, що „не розв'язав пекучої справи створення державних українських в. шкіл“; остання (VI) взиває все українське громадянство під Польщею „з'єдинитися до спільної боротьби за здобуття і вдержання українських публичних і приватних шкіл“. Сі *gravamina* самі про себе вимовні, ясні і (крім університетської) доцільні, однак з тактичного боку вони далеко не бездоганні. Бо у зв'язку з „політичними“ резолюціями вони можуть дати привід до непорозуміння. До кого вони адресовані? До польського уряду? Хіба ні, бо з ним воєнний стан. До міжнародних кол? В такому разі що польському урядові легше як „переконати“ сі кола, що польська шкільна політика є наслідком, а не причиною, української державної політики? Наші провідники мусять уже раз зрозуміти, що в політиці важні не принципи, а тактика.

Переходячи до резолюцій, ухвалених головним зїздом радикальної партії (УРП), бачимо наперед, що вони менше радикальні ніж ухвали Народного Зїзду. Правда, в резолюціях радикалів згадано, по традиції, про надмірне обтяження селянства і робітництва, сліду чого нема в ухвалях „трудової“ партії, та разом з сими усі їх заяви, домагання і рішення виявляють маркантний політичний реалізм. Проява інтернаціоналізму, що традиції радикальної партії — в суперечності до національно-демократичної — виходять більше з інтелігентського доктринерства ніж з реальних національно-політичних і соціально-культурних умов Народного життя, та що раніше в сій партії був нахил до максималізму. Значить, еволюція політичної думки партії йде в протилежний напрямку ніж у „трудовиків“. Проява на око дивна, та в дійсності нормальна: радикальна партія не жила з держави й соціальна основа її остала незмінена. Одним словом, партія могла-б мати будучину, хоч поки-що бракує їй добре обдуманого і спонуляризованої партійної ідеології. Чи вона спроможеться на неї? Нажаль, нові резолюції не показують ще того:

там перемішане політичне з неполітичним, головне з другорядним, програмове з тактичним і т. ін., так що формально вони не видержують порівняння з убогими резолюціями трудовиків, хоч річево стоять вище сих останніх.

Вкінці, нова партія національної роботи. Що спонукало гурт людей до окремої партійної організації? Ясної відповіді на се питання не знайдете ні в резолюціях першого партійного зїзду, ні в виявлених частинах партійної програми, ні в організаційнім нарисі. Все те представляє доволі механічну мішанину думок, принципів й установ заступлених і практикованих іншими партіями — від християнських суспільників до комуністів включно. Зреформована „Заграва“ (ч. 9) пояснює причини утворення партії дуже загально: „розклад трудовицької партії, хитка ідеологічна підстава радикалів, ставка комуністів на ворожу нації силу“ — от і все. Значить — передовсім рації тактичного характеру. Ну, поживемо, побачимо.

Щодо самих резолюцій, то вони зрадаговані найслабше з усіх; як на перший прилюдний виступ — таки погано. Як з теоретичного, так і з тактичного боку. Приміром, резолюція про неможливість поліпшення становища нації не тільки принципово фальшива; вона дивно рекомендує нову партію перед членами і прихильниками заявляючи згори *lasciate ogni speranza*, або домагаючися від соймового представництва, щоб воно „доказувало перед українською нацією неможливість здобуття чого-небудь“. Дотого, се стоїть у яркій суперечності з обіцянкою „зберегти існуючий стан посідання нації, його поширити й незалежити“. З одного боку партія обіцяє вести демагогію за панську землю, а з другого домагається від польського уряду „виєкзекування розпорядків польської земельної реформи“! Такі суперечності скрізь у резолюціях. Вони доказують, що нова партія за рано прийшла на світ.

НІМЕЦЬКО-СОВІТСЬКИЙ КОНФЛІКТ з приводу ревізії в торговельнім представництві у Берліні — який там не був би фактичний стан справи — дає вимовний доказ, що С С С Р ніяк не в силі зжитися з іншими державами, хочби навіть політично заприятеленими, як ось з Німеччиною. „Буржуазний“ характер уряду сеї останньої тут мало пояснює; ось соціалістичний уряд Англії вже цілий місяць договорюється з російськими „товаришами“, та ще ні-одного найменшого кроку не зроблено вперед. Одним словом — С С С Р то чуже тіло в політичнім організмі світа, між якими нормальна мирна кооперація неможлива.

Finis pacis Britannicae

БЕЗМІРНО важке становище, в якому ми опинилися після великої війни, звичайно не дозволює нам оцінити як слід величезні зміни й пересунення в світовій політиці за останнє десятиліття. Наш горизонт звичайно цілком обмежується свідомістю тієї гегемонії Франції на європейським континенті; наша

оцінка довершених змін здебільша не бачить нічого окрім розпаду Австрії, розгрому Німеччини й повстання кількох нових держав в Європі; наш світогляд звичайно все ще вважає все-світну історію тим, чим вона була перед 1914-им роком: по суті історією лиш Європи; а наші надії накінець не дозволяють нам усвідомити собі виразно, що та гра світових сил, яка почалася була на кілька десятиліть перед 1914-им роком, розігралася на протязі останнього десятиліття до свого кінця, і що в 1919-ім році все-світна історія розпочала цілком новий період, наскрізь инший аніж попередній. „Відродження Азії“, „пересунення точки тяжости Бритійської Імперії на колонії“, „проблема Великого Океану“, — ось вислови, якими щоденна преса характеризує новий, сьгоднішний світ. В них криється свідомість того, що історія стала далеко більше скомплікованою, ніж була перед 1914-им роком, бо її головними чинниками стали теж позаєвропейські сили. Для нас має воно більший, аніж чистий теоретичний інтерес. Бо хіба не очевидне, на скільки меншу роль зможе грати в майбутній, дійсно світовій політиці та сама справа України, яка в чисто європейській політиці могла-б висунутися на видне місце?

„Кінець британійського мира“, — ось як можна-б іще схарактеризувати те, з чим увійшов світ у новий період своєї історії. Нам, мешканцям суші, для яких замкнені широкі простори земської кулі, важко уявити собі чим була „рах Britannica“, що панувала над усім світом у Вікторіанській добі, себ-то продовж майже всього XIX-го ст. Приблизну рівню їй знає історія лиш у „рах Romana“ з часів найбільшого розквіту римської імперії. Що не діялося в Епропі, які хуртовини не збиралися над нею в XIX-ім ст., які зміни не йшли в тогочасній „всесвітній“ історії, — одне було незмінне, постійне, наче скеля серед хвиль: Union Jack, двома хрестами перехрещений флаг Британії, що мав на всіх кінцях і на всіх „розстайних дорогах“ океанів усїєї землі. Union Jack підбив цілі континенти, здобув безліч архіпелагів, увесь світ опоясав, знищив піратство, несучи скірзь владну волю британійського „жандарма усїєї землі“, для якої не було ні конкурента ні противника на морях. „Civis orbis terrarum“, — казав про себе Бритієць, вважаючи кожду, навіть наймогутнішу державу континенту наче-б-то васалем своєї вітчизни. Бо за тим „громадянином усїєї земської кулі“ стояла не лише більша від усїх инших у купі воєнна флота, а й такий могутній промисл, який взагалі не боявся й не мав ніякого конкурента. Рах Britannica. Це була така потуга, яка могла зважитися отворити кордони для free trade, безцлової, вільної торгівлі, бо — конкурентів не мала. Це була переміна усїєї Англії в одну фабрику, що постачала своїми товарами весь світ, це була повна руїна її хліборобства, бо ціле її населення жило дешевшим ввоженим хлібом аніж той, що був би засіваний у United Kingdom. „Народ дідичної політичної мудрости“, — ось так названо Англіїців. А вся ця „дідична мудрість“ концентрувалася в Board of Admiralty, морській міністерстві, інституції, якій ніяка инша держава не має рівні. Була це установка з досвідом цілих століть від часів

Великої Армади. Там чергувалися покоління незнаних ширшому загалови творців британійської морської сили, знавців морського діла, які пильно й непомітно слідкували за кождою подією в світі, що могла мати хочби найбільш віддалене значіння для справи *Racis Britannicae*, і на кожду відповідали відповідною концентрацією флоти, будовою нових баз для неї, здобуттям нових островів і архіпелагів, таємним впливом на міжусобиці в „самостійних“ більше й менше екзотичних державах. Розбудова й закріплення *Racis Britannicae*, ось зміст життя і праці поколінь Board of Admiralty. Його думка цілком рішала про зовнішню політику Британії й відтіля її впертість і тяглість, якій ніяка инша держава теж не знає рівні. Бо британійський адміралітет привик на протязі цілих поколінь думати океанами, континентами і... століттями, а британійські премієри розуміли, що історичною місією Британії — „пануй над океанами“, „rule over the waves“ і слухали його досвідів історії.

Перші риси в цій рах Britannica принесла остання четвєртина XIX-го ст. Розвиток промислу на континенті Європи і в Сполучених Державах, швидкий ріст населення і потреби збільшення ввозу й вивозу, а відсіля залежність від морських доріг і збільшення торговельних флот, звернули увагу всїх великих держав на океани. Почалася погоня за колоніями, а за нею з кінцем 80-их років морські збросння усїх держав, що хоч трохи були заінтересовані в активній участі в світовім господарстві. Загроза раці Britannicae пішла спершу на континентах: в Азії — з боку Росії; в Африці — з боку Франції, яка своїми займанщинами починала чимраз виразніше загрожувати Египтови. З Росією розправилася Британія в російсько-японській війні, а Франція після деяких хитань повернула круто на союз із Англією. Остала тільки Німеччина, якої конкуренція йшла не сушею, а морем, що його так заздрісно берегла Британія. А була це неабияка загроза! Ця сама Англія, що ще всього 15 літ тому могла думати про таку флоту, що більш-менш рівнялася-б кільком обєднаним флотам великих держав, уже 1909-го року мусіла погодитися з Німеччиною, що на майбутнє німецькі морські сили не будуть пере-висшати відношення 10 : 16 англійської флоти. Рівночасний швидкий ріст німецького промислу, який ось-ось збирався дорівняти англійській продукції, говорив проречисто, що рах Britannica стане може вже в недалекому майбутньому спомином.

Отже й розгром Німеччини не спинив процесу зменшення світового значіння Британії, втрати її монополію на панування світом. Велика війна взагалі скрізь і у всьому приспішила історичний розвиток.

Поки Європа кровавилася, а увага всього світу була звернена на двобій поміж Англією й Німеччиною, на Тихім Океані почала виростати нова світова морська сила: Японія. Вона взяла в Середньому Китаю Шантун і Тсін-тау і всі німецькі колонії на північ від рівника: Маріяни, Кароліни, Палаяу й Маршалські острови. Перевела санацію фінансів, розвинула промисл і торгівлю до небувалого розквіту, бо конкуренти постачали на європейську війну

і взялася здійснювати гегемонію на Далекому Сході, а далі й на всьому Тихому Океані. Ще над Європою ревли останні гармати, як у 1920-му році Японія прийняла нову програму флоти. Рішила побудувати до 1927-го року 2 ескадри по 16 великих боєвих суден не старших як по 8 літ кожде і 1 ескадру з 8 старших кораблів, крім цього 26 малих крейсерів і поважну флоту підводних човнів та літаків. Увесь широкий на 50 геогр. степенів пояс своїх островів рішила укріпити в одну морську фортецю, що цілком замкнула-б доступ до Китаю.

Рівночасно наростала й друга потуга: Сполучені Держави. Вже в 1916-му році вони рішили побудувати до 1924-го року second to none fleet, флоту рівну найбільшій, себто британській. Америка поставила рекорд. Сама тільки її торговельна флота виросла з 1,8 міль. тон 1914-го року на 12 мільйонів 1921-го. Проти кого її зброєння? Лиш посередно проти Британії, безпосередно-ж проти Японії. Бо Британія осягнула верх своєї експансивності й нарушувати status quo там, де британські й американські інтереси найтісніше перехрещуються, на Тихім Океані, не збиралася. Цей status quo невідгидний лише Японії, якій за тісно на її споконвічних землях. Ось проблема Тихого Океану. Заключається вона в тому, щоб поруч двох англо-саксонських потуг розмістити нову, третю, Японію.

Є це проблема всесвітньо-історична. Вона може бути сьогодні, чи завтра ще „неактуальна“, себто може ще дуже довгий час не грозити великим воєнним конфліктом, але вона істнує й повагом наближується до своєї остаточної розв'язки, яка творитиме не меншу всесвітньо-історичну епоху як велика війна. „Неактуальною“ зробила її вашингтонська конференція з її постановами про морські зброєння. Привід до цієї конференції дало якраз „питання Тихого Океану“, що викликало тривогу перед малим „Яр“ і в Сполучених Державах і в британських домініях Австралії та Новій Зеландії. На конференції зустріла Японія проти себе „об'єднаний фронт“ англо-саксонізму. Під натиском Америки й Британії вона мусіла зрестися Шангуну й укріплення своїх островів. Англія розв'язала свій союз із Японією, який стільки поміг для росту японської сили. Рівночасно усталено ніби „на вічні часи“ відношення сил: Британія і Сполучені Держави по 525.000 тон великих боєвих суден, Японія 315.000 тон, Франція й Італія по 175.000. Що-до менших воєнних суден — не більших як 10.000 тон кожде, підводних човнів і літаків, то конференція не поставила ніяких обмежень: їх можна будувати скільки завгодно. Всі умови прийняла Японія не занадто пручаючися, ратифікувала постанови, „стушувалася“ і чекає, поки прийде її час, щоб не наражуватися на долю Німеччини. І хоча володіння Британії не зменшилися, а навпаки зросли, хоч Union Jack усе ще розвіває на перехрестках океанів, як це було за часів Вікторії, то це вже не рах Britannica! За ним уже не стоїть незрівняна британська сила. Ця сила має конкурентів, які в союзах уже далеко сильніші від Union Jack. Ці союзи ще не зложилися, нові сили все ще шукають доріг, але шляхи швидче, чи пізніше будуть знайдені.

Світова потуга Британії вже перейшла поза свій верх і тепер її увага прикована вже не до експансії, а до впертої оборони „стану посідання“.

Так, чи инакше, а безконкурентіне панування Британії на західній земській півкулі вже належить до минулого. Чи „актуальне“ сьогодні питання Тихого Океану, чи ні, а Board of Admiralty хоче розбудувати Сінгапур в перворядну воєнну пристань, так собі, на всякий випадок. Американська-ж флота маневрує раз при західнім кінці Панамського Каналу, то знов на східнім, наче-то доказуючи ось-так, що Сполучені Держави не знають ніяких союзів „на життя і смерть“ з ніким і що ладні зустрічати ворога зі заходу — Японію, і навіть ворога зі сходу — Британію, тими самими гарматами.

Але й на східній півкулі рах Britannica розсипується, хоч дуже, дуже повагом. Коли навіть лишити на боці всесвітньо-історичної ваги факт політичного відродження магометанізму й Індії, то й тоді ще залишаться деякі загрози. Найголовніша з них т. зв. середземноморське питання, зв'язане з розростом Франції, але не в Європі, а в — Африці. Отже після 1871-го року французька експансія звернулася була на здобуття північно-африканських колоній і вже з кінцем минулого століття дала привід до напружених відносин поміж Францією й Англією, бо зогрожувала Єгиптови, а далі шляхови Гібральтар — Мальта — Суєз — Індія. Загрожена з свого боку Німеччиною, Франція воліла примиритися з Англією ціною свого значіння в Африці. Тепер відносини змінилися. Франція має на континенті розв'язані руки після розгрому Німеччини й може звернутися з усією енергією на розбудову своїх північно-африканських посілостей. Є це величезні простори від Конго по Середземне Море і від устя Сенегалу по англо-египетський Судан. Тільки італійський Триполіс не дозволяє Франції ще й на півночі всадовитися в безпосереднім сусідстві Нілю. Розбудована з господарського, військового й комунікаційного боку французька Африка може зробити цілком ілюзоричним панування Британії на середземноморському шляху в Індії. Від метрополії віддалені африканські посілости всього на 400 морських миль (750 км) й мають добрі получення через воєнні пристані Бісерту й Тульон і торговельні Альжир, Бону, Туніс і Марсилію. Усіма засобами старається тепер Франція здобути ще й Танжер, переважну як устя сагарської залізниці місцевість. Що означає все це для Британії, видно з визначної участі африканських військ в останній війні. Французькі мурини можуть появилися рівно добре завтра над Нілем, як учора билися в північній Франції. До того-ж своїми морськими шляхами в Африку Франція пересікає дорогу Гібральтар — Суєз.

Не питання французької гегемонії в Європі, а питання Північної Африки й Середземного Моря кермує сьогодні відносинами Англії до Франції. Італійсько-еспанський союз, порозуміння Італії з Югославією, напевно не обійшлися без визначної співучасті Англії. Шукання Англією зв'язків у Румунії, Бельгії і навіть Польщі, — все це відгук середземноморського питання. Сьогодні воно „актуальне“, більше грізне для справи миру ніж яке-небудь инше.

Та хоч Франція пильно зброїться, будуючи головним чином флоту підводних човнів — для морської війни на Середземному Морі, і літаків — для війни над Каналом, то не можна думати про безпосередню воєнну загрозу. Великі війни не вибухають що тижня і хоч Франція могутньо переважає сили Англії на суші, то все-ж Британія в купі з Італією й Еспанією багато сильніша на Середземному Морі. Та всеж Board of Admiralty готується. Бритійську Атлантийську флоту сконцентровано в Гібральтарі, а середземноморську на Мальті. Обі флоти недавно маневрували біля Балеарів — так собі, для теоретичного інтересу. І на всякий випадок британійський адміралітет обговорює тепер справу будови величезної бази для флоти при Розі Доброї Надії, щоб на випадок перервання шляху Гібральтар—Суез забезпечити дорогу в Індії навкруг Африки перед нападами Французів з Мадагаскару й Дакару (на західній березі Африки).

Звичайно, дуже помилявся-б той, хто все-світньо-історичний кінець расіс Britannicae, втрату її світового морського монополю, появу нових проблемів, із яких кожда є життєво грізна для Британії, вважав би перекресленням британійської могутності. Вона така як була, й більша, лише що поруч неї вирости теж нові, майже рівні їй. На всякий випадок британійська флота найкраща в світі, бо має най-

кращих моряків, яким рівні не знає ніякий народ. Французькі підводні човни тій флоті не страшні, бо новочасного великого воєнного судна торпеда не може затопити. Вони далеко не настільки грізні навіть торговельній флоті, як були німецькі підчас великої війни, бо вашингтонська конференція дала право озброювати торговельні судна, та й зрештою техніка оборони перед підводними човнами пішла далеко вперед. Тежсамо значіння французької повітряної флоти в морській війні не можна перецінювати. Навіть 1000 кг. важка бомба пущена з літака не має сили пробити панцирного покладу новочасного воєнного корабля й тому не може його знищити. Досвіди зроблені Американцями доказали, що колиб лінійний корабель не боронився, то й тоді не менш 60 літаків мусліо-б бомбардувати його, щоб у решті решт пустити на дно.

Кінець расіс Britannicae означає сьогодні тільки появу нових можливостей, досі незнаних світовій історії, себто прихід нового все-світньо-історичного періоду. Як зложатся ці можливості в майбутньому, як розв'яжуться нові проблеми й котра з них швидче прийде на чергу дня, а яка пізніше, — це виявлять щойно майбутні десятиліття. Та все-ж не лише нова Європа, а й новий це світ, у якому нині живемо, не такий що був десять літ тому.

Бой

Новий курс у Данії

(Оригінальний допис)

ВИБОРИ до данського парламенту (Folketing) 11-го квітня ц. р. виявили помітне пересунення на ліво, бо соціал-демократія здобула 7 нових мандатів, радикальна лівиця 2, а консерватисти лиш 1, головно на рахунок ліберальної й по часті аграрної лівиці, опертої здебільша на селянстві, яка втратила 7 мандатів. Соціал-демократія має 55 послів, радикальна лівиця 20. Давна опозиція виросла зі 75 членів на 149, а дотеперішня урядова більшість зменшилася до 72 послів. Крім цього є в парламенті 1 Німець зі Шлезвігу і 1 консервативний дикий. Комуністи не грають у Данії ніякої ролі, бо отримали всього 6000 голосів у цілому краю тоді, як за соціал-демократами заявилось 470.000 голосів.

У наслідок виборів на місце кабінету Nurgaard-a прийшов перший у Данії соціал-демократичний уряд Stauning-a, який був членом кабінету Zahle підчас великої війни. Новий уряд мусітиме шукати опори теж у радикальній партії, яка опирається головно на дрібнім селянстві й інтелігенції. Ця партія прийняла ідеологію Американця Генрі Джордж-а, яка полягає на тому, що ціла суспільність має право на створені історичним розвитком земельні вартості й домагається стягнення земельної ренти, отже й ґрунтової реформи теперішнього податкового систему. Радикали є антимілітаристами і теж в інших питаннях стоять близько до соціал-демократії, та всеж є різновидністю лібералізму.

Нове міністерство мусітиме шукати опори ще й поза радикалами, бо в вищій палаті (Landsting), до якої можуть вибрати лиш що-найменше 35-літні жінки й чоловіки і яка змінюється лише половиною свого складу що 4 роки, давні урядові партії мають більшість.

Найпершим завданням нового уряду буде уздоровити валюту й фінанси. Данська корона має тепер лише 65% вартости передвоєнної головно тому, що консумція краю є більша від продукції без уваги на великі успіхи сільського господарства (третина населення) і індустрії (четвертина населення), які бракує сирівців. Новий уряд отже обмежить зв'яз прямими заборонами, а не лиш при допомозі валютної централі, як це зробив був попередний у березні ц. р. Другою причиною упадку валюти було відзискання північного Шлезвігу, бо туди треба було вложити великі капітали, які щойно згодом піchnуть процентуватися. Не мало пошкодили теж кризи в банківім життїю, спричинені за великим оптимізмом із часу великої війни і нарешті економічний розстрій усієї післявоєнної Європи.

Державно-фінансові й господарські підстави Данії є здорові й тому немає сумніву, що данська валюта згодом піднесеться. На протязі останніх 6 тижнів вона й піднеслася вже на 10%. До цього немало причиниться зменшення видатків на війско, які вносять сьогодні біля 70 мільонів корон. Ці видатки всеодно не забезпечили підчас війни такої армії, якої треба хочби для успішної неутральної політики.

Новий кабінет складається з дуже здібних членів, відомих чи-то зі своєї громадської, чи державно-адміністративної, чи наукової діяльності. Між ними є й одна жінка, фру Ніна Банг, міністером освіти. Її ім'я загально відоме і в науковім і політичнім світі. Вона член Landsting-у і міської ради в Копенгазі, з фаху дослідничка національної економії й історії, була замужем за др. Густавом Бангом, відомим дослідником марксизму.

Аксель Френкель

Анкета в університетській справі

ПИТАННЯ:

1. Чи сучасний стан українського високого шкільництва на стілько задовольняє національно-культурні і громадські потреби українського народу в Польщі, що він без шкоди може бути удержаний далі?
2. Чи українська молодь у Польщі може постійно і для національної справи корисно студіювати за кордоном, та під якими умовами?
3. Чи теперішні приватні високі школи, в краю і за кордоном, є достаточною рекомпензатою за страчені права на б. австрійським, тепер польським університеті у Львові? Як ні, то чи право прилюдности, признане сим приватним установам, вирівняло-б сю шкоду?
4. Чи справа українського національного університету юридично, політично і фактично має бути звязувана з ранішим державним університетом у Львові, чи трактована цілком незалежно?
5. Чи університетське питання може бути розв'язане а) поза-політичним шляхом, чи б) методом політичної боротьби, порозуміння, компромісу і т. п.? Коли се останнє, то чи сьогодні є необхідні психологічні і політичні передумови для його розв'язки? Зокрема, чи теперішні українські політичні заступництва і партії можуть доконати сеї розв'язки? Коли-ж се питання не-політичне, то хто покликаний вести, розв'язувати і відповідати за нього: наукові і культурні установи, учительство, студентство?
6. Хто має обов'язок дати почин до розв'язки університетської справи, українське громадянство чи польський уряд? Чи розв'язка можлива вже в сім році?
7. Який правний характер має мати національний український університет: польсько-державний, чи красво-автономічний, чи приватний? В першій випадку: Як має бути забезпечений українсько-національний характер університету? Чи він мусить бути цілком самостійний, чи може бути зв'язаним з польським? В другій випадку: Як досягнути зміну закону про воевідську автономію? В третій випадку: Як матеріально удержати університет та як забезпечити дійсну повноправність його дипломам?
8. Чи необхідний повний університет, чи покищо можливі тільки означені факультети, зглядно катедри, і які?
Н. В. Чи українська політехніка так само як університет необхідна і можлива?
9. Яка Ваша думка про українські наукові сили, чи вони достаточні щодо кількості і якості?
10. Чи перший український університет у Польщі можливий поза межами української етнографічної території? З яких причин неможливий він у Варшаві?
11. Чи перший український університет мусить мати осідок у Галичині, чи він можливий і в іншій українській землі Польщі? Коли в Галичині, то чи Львів *conditio sine qua non*, чи під деякими умовами можливе й інше місто, і яке? Чи польська опозиція проти Львова — на Ваш погляд — принципова, чи тільки тактична?
12. Чи польські побоювання, що прилюдний український університет — узагалі, або у Львові, або на українській території — буде гніздом прогидерманного руху, оправдані?

ВІДПОВІДЬ ІХ

Маю за честь подати нижче відповідь мою на анкету в університетській справі, передану мені паном проф. К. Мацієвичем.

1. „Тайні“ школи, колиб їхній праці не загрожували навіть постійні перешкоди, не можуть досягти розвитку, рівного нормально існуючій науковій інституції. Тому лічу сучасний стан українського високого шкільництва в Польщі абсолютно незадовольняючим національно-культурних і громадських потреб українського населення в Польщі.

2. Навчання поза межами батьківщини, доступне дуже обмеженій кількості молоді, вже через те не може задовольнити потреб в вищій освіті всієї молоді. Крім того, студії за кордоном відривають молодь від рідного терену і всього суспільного життя краю, що не може не відбитись шкідливо як на суспільно-національних інтересах нації, так і на самій науці, розвиток якої в національному дусі є неможливий в чужоземній атмосфері і осередкові. Помимо того, в інтересах нав'язання тіснішого зв'язку з іншими країнами, їх пізнання і досліджування, а також поширення і поглиблення науки, студії української молоді за кордоном є корисними, але головно після закінчення науки в рідній школі.
3. Не вважаю можливим тепер, в епоху відродження українського народу підходити до університетського питання в Галичині з міркою лише „рекомпензати“ за страчені права на колишнім австрійським тепер польським університеті у Львові. Історичні, культурні і міжнародно-правові умови сучасного стану цивілізації вимагають української вищої школи на території західно-українських земель, а також і признання прилюдности існуючим там приватним українським вищим школам.
4. Мусить трактуватись в зв'язку зі справою старого державного університету, з яким вона була зв'язана юридично і фактично і з яким зв'язана зараз традиційно. Лише наколиб таке трактування унеможливило як найскорше розв'язання сієї справи — допустимий компроміс в зміслі трактування справи окремо.
5. Мусять бути вжиті методи як а) політичного так і б) поза-політичного, культурного характеру: а) Боротьба в парламенті і в осередку закордонних і понаддержавних міжнародних чинників світової політики; б) невпинною агітацією і впертим нажимом всіх організованих культурних сил української нації на політичні, культурні і громадські кола польські і закордонні.
6. Почин мусить виходити з українських кол, де він і є лише можливий, бо того вимагають в першу чергу найпекучіші інтереси українського народу. Розв'язання справи потрібне як найскорше. Гадаю, що воно можливе вже цього року.
7. Університет бажаний є красвий-автономний. Зміна автономії воевідської може бути досягнена лише шляхом боротьби в парламенті та політичним натиском українського населення краю.
8. Необхідно мати повний університет, утворюючи катедри поступово по мірі проходження курсу і зглядної потреби в них.
Політехніка потрібна, але в першу чергу необхідне утворення університету — як головного культурно-просвітнього вогнища. Не гадаю, щоб відразу можна було добитись відкриття двох вищих українських шкіл при сучасному стані на західно-українських землях.
9. Коли прийняти на увагу всю кількість українських наукових сил, які тепер вчать і працюють по чужоземних вищих школах, а деякі з них не мають навіть ніякої наукової праці, заробляючи собі на прожиття іншими, нічого спільного з наукою не маючими засобами, то треба прийти до висновку, що сил сих на заміщення катедр університету вистарчить.
10. Мусить бути на українській території. Лише при сій умові буде забезпечена в вистарчаючій мірі потреба в науці українській молоді краю, а також найсприятливіша атмосфера для розвитку науки.
11. Львів — історичний український культурний центр і вже через се саме університет бажаний у Львові, який, здається, є також єдиним містом в західно-українській області, де вищій школі могли би бути забезпечені відповідне приміщення і можливість користуватись допомоганими науковими установами: бібліотекою, музеями, лабораторіями і т. и. Тому, колиб навіть в інтересах найскоршого розв'язання справи і можна було компромісно зупинитись на іншому центрі краю, не уявляю собі можливості існування вищої школи в іншому, ніж Львів, центрі. Польська опозиція — принципова.

12. Студентська молодь є лише барометром громадського настрою і думки і тому, доки не буде змінена зі сторони Поляків сучасна їх політика щодо українського народу і українських земель, які лежать в межах сучасної Польщі, все українське населення є і буде перейняте проти-державним польським рухом, якому вища українська школа може надати лише більш культурний і менш стихійний характер.

Букарешт, 20. IV. 1924.

В. Тренке

Др. державних наук. Секретар Мисії У. Н. Р. в Румунії

ВІДПОВІДЬ X

1. Ні.
2. Лише під умовою матеріяльного забезпечення.
3. Ні, хіба лише почати.
4. Ми повинні старатись здобути 2 університети. Справа одного повинна бути звязана з правами до давнього львівського університету, справу другого трактувати окремо.
5. Боротьбою; університет це питання політичне і культурне цілої нації не групи. Розв'язати його можна лише спільними силами, коли неможливо инакше — шляхом повалення Польщі.
6. Почин дати: 1. боротьбою громадянства; 2. ухваленням в соймі законом.
7. Всі вищі школи мусять бути самостійні. 1. Кошти утримання школи: держава. 2. Стипендії й бурси: шляхом самооподаткування і записів.
8. Потрібний повний університет. Безумовна, коли не більша, потреба політехніки і торговельних та рільничих шкіл.
9. Так.
10. Ні. 1. З причин науково-технічних. 2. Тому що ми цього не хочемо і годі.
11. Один університет у Львові — *conditio sine qua non*; те-ж саме про політехніку. Другий те-ж на українській території. Польська опозиція тактична лише.
12. Абсолютно так. Коли мова про Польщу.

Букарешт, 17. IV. 1924.

Сотник У. Н. Р. Ол. Долинюк,

абольвент прав львівського університету

ВІДПОВІДЬ XI

1. Сучасний стан нашого шкільництва в Польщі так мало задовольняє потреби українського народу, що — можна сміливо сказати — не задовольняє навіть найменшої долі при тій великій потребі як Волинь, яка віками знаходилася під летаргічним сном, а тепер прагне світу; проте треба дбати, аби дотепер існуючі вищі школи удержати аж до засновання вищих державних шкіл.

2. Рахую навіть недоцільним, аби наша більшість молоді, покидаючи свій край й теряючи з ним звязок, студіювала десь позакордоном; майбутні провідники мусять перебувати в своїм краю, а тим більше, що заграниця всіх бажаних вчитися все одно не задовольнить, чи то з браку засобів, чи з огляду на різні політичні комбінації, які зможуть повстати в майбутности і т. д.
3. Вис. приватні школи в краю не дають ніякої рекомпенсати, бо тільки держава мусить дбати про освіту.
4. Дякуючи теперішньому загостренню, вважаю що український університет мусить бути цілком окремо.
5. Університетське питання може бути розв'язано лише шляхом політичним. До сеї акції повинні приступити не тільки самі Галичане, а й Волиняки та всі політичні чинники українського народу в польській державі. Що правда, з боку польської суспільности до сього часу не було поважної спроби, поалагодити сю справу шляхом якогось компромісу.
6. До розв'язання мусить причинитися саме українське громадянство, вимагаючи від польського уряду на підставі польської конституції та за обов'язання Поляків щодо прав національних меншостей.
7. Найвигідніше було-б, аби мав характер красво-автономічний, а щодо зміни закону про воєвідську автономію, то се можна досягнути лише політичним шляхом в порозумінню з польськими поступовими чинниками.
9. Щодо наукових сил, їх якости й кількості, то цілком вистарчить обсадити всі катедри, наколи повернуть всі наукові сили зза кордону.
10. Український університет повинен бути тільки на території українській, а ніяк у Варшаві, бо молодіж зістала-б зовсім відірваною від своїх наукових українських інституцій, а опріч того, що більшість українських студентів не мали-б можливости студіювати з огляду на стан матеріяльний, а навіть мешкальний, бо Варшава й без того голодує на брак помешкань.
11. Неконачно у Львові, може бути і в інших містах Галичини, а навіть і на Волині в Луцьку, де можна знайти відповідний будинок при бажанню. Щодо Львова то польська опозиція принципова.
12. Протидержавний рух щодо Польщі буде не тільки у студентів, а в цілого українського народу, тут замешкалого доти, поки Польща не змінить своєї дотеперішньої політики щодо українського народу. Тому де-б не був український університет, то до Польщі не буде прихильно ставитись до тієї хвилини, поки остання не учинить радикальної зміни в своїй політиці до Українців.

Луцьк на Волині.

Іван Волошин

Щастя й горе Загоровських

Нарис із минулого Волині

(Кінець)

В Суходолах треба порядно поставити для священника й діякона дімки в тій стороні, де швець мій живе: попові світличку півтретя сажня, кімнату чорну напротив, так само півтретя сажня, а сіньки двох сажнів; а дякону кімнату чорну й сіньки на півтретя сажня. На удержання що року священнику в Суходолах треба давати десятини кожної пашні моєї так: з пшениці, жита, з вівса, з гречки, з ячменю, і з проса і з гороху дві часті, а дякону третю часть. Се для того священнику, аби дяка доброго до церкви ховав.

Крім того її милість пані дячина має всіх підданих моїх суходільських і дегтівських до того привести, аби кождий з них боярин і тяглий дворницький, попові і дякові по копі

озимини що року давати згодилися; а вже від сповіди і інших річей нічого попові платити, а вбогі люці, що хто з пашні своєї по силі може, се нехай дають. З тої всеї пашні так само попові дві часті, а дяку третя часть аби давана була.

А що за ласкою Божою таке пристойне уфундування забезпечення на церкву нову Вознесення Господнього, так само і на церкву святого Іллі у Володимирі зроблено буде, треба аби вони що дня хвалу Богу милосердному й службу чинили, себто безустанно полуночниці, утрени, часи, вечірні й повечерні, а святих днів і коли спосібні до цього, службу Богу аби служили; а в кожду неділю аби співали по утрени акафист святій Богородиці як в суходіль-

ській і Вознесення Господнього церкви, взи-
ваючи до сього і другого священика від церкви
святого Семиона й диякона, так і в церкві святого
Іллі у Володимирі, просячи Бога Сотворителя
за господаря його милість і добрий лад держави
господарства його й за народ християнський,
так само й за відпущення гріхів мені грішному
й за милосердя Бога мого над грішною душею
моєю.

До того священика при церкві святого
Семиона на удержання його лани на пашню,
котри тепер священик суходільський паше, й
дім попівський з садом, а до параквій його ті
люде, піддані мої, що тільки побіч церкви свя-
того Семиона живуть, належати мають. Однакож
того священики пильнувати повинні будуть,
щоби пильно повинність свою сповняли і як
доми, на хвалу Богу збудовані, так і лад
Божий в добрім поведенню пристійнім захо-
вували.

А шпиталь в Суходолах власне теж таким
способом треба поставити, як і в Володимирі,
щоб у нім дванадцять осіб убогих людей без-
устанно по хвалу й службу Богу мешкали. На
удержання їх давати що року з третьої мірки
млина мого суходільського так само мимо
збіжа, муки і інших речей, як і на володимир-
ський шпиталь описано, а що того третю мірку
млина дегтівського й мито, котре мені король
його милість славної пам'яті Жигмонт Август,
від воза купецького по чотирі пінязі гребель-
ного з ласки своєї брата визначив, за два-
надцять кіп грошей має її милість пані дячина
винайняти й сі гроші на одежі й обхід убогих
в шпиталь суходільський що року давати.

Крім того її милість пані дячина має що
неділі й на свята господарські урочисті обід по
силі, який можна буде, в шпиталях веліти
сиравити як в Суходолах, так другої неділі і
свята у Володимирі. А там же її милість сама
зволить годувати убогих і пива для них по
півбарилки давати веліти. А коли гість який
до її милости заїде або з яких інших причин
сього зробити не зможе, тоді через слугу яко-
гось доброго се уладити має. Старшими при
шпиталях аби чесні люде поставлені були,
котріб того пильно доглядали, щоб порядок
пристойний а не якесь лотровство в шпиталях
було.

Так само й священики, диякони й дяки аби
статечно при церквах Божих справувалися й
цюю Богу милосердному повинність свою від-
давали за таке удержання, яке я на них визначив,
у сім тестаменті моїм описав і уфундував.
В сім і синів моїх Василя й Максима іменем
Бога живого, во Тройці Єдиного, обовязую й
приказом моїм отцівським, під благословенством
моїм родительським, наказую, щоби конче за
віку свого сього уфундування церков згаданих
і шпиталів нарушати не сміли й аби все те на
церкві й шпиталі що року тим способом, як
я в сім тестаменті моїм достаточо написав, без
задержки віддавали, коли літ своїх доростуть
і до держання сих маєтків моїх, отчизни своєї,
дасть Бог, прийдуть. Не тільки того, що я
уфундував, нехай не відміняють або не нару-
шають, але й самі відповідно до найбільшої
спроможности своєї ради Бога милосердного аби
податливі були; бо-ж самого Христа Збави-
теля нашого слова, з уст його божественних

мовлені, й на письмі в Євангелії його святій на
науку нам описані: благословені милостиві, бо
вони помиловані будуть. А Павло блаженний,
апостол святий, йдучи за сим словом Господнім,
в посланії своїм пише: блаженніше давати ніж
брати, бо милостиня з добрими ділами й на
страшнім і нелицемірнім суді Господа нашого
буде хвалитися. Бо-ж і се той-же блаженний
Павло апостол в посланії своїм додає; веселого
або тихого дателя любить Бог, а суд без ласки
для тих, котрі не були ласкаві. Підпираючи
тіж слова, й Давид, блаженний пророк і царь,
в псалмах своїх написав: блаженний муж, що
зглянется й на нищого й убогого. І опять
мовить: блаженний той, хто любить і дає;
розгляне слова свої на суді.

Сього всього сподіваюся по синах моїх, аби
добре уважали на се, як були милостниками
церков Господніх на хвалу й молитву Богу
милосердному, так і любителами виживлення
ближніх своїх, особливо неїмущих, і всю долю
й любов свою в сім покладали. Се від рода в
род мати перед очима, щиро бажаю їм як милим
дітям моїм і потомству їх, коли їм Бог милости-
вий дасть.

Від часу немалого, за позволенням владики
володимирського й берестейського отця Феодосія,
на письмі даним, священик церкви св. Апо-
столів у Володимирі отець Василь, що вже
з сього світа відійшов, виарендував мені ґрунт,
що здавна до тої церкви належав: поля,
сіножати й зарослі під містом господарським
володимирським, побіч передмістя завальського
й запятницького й над рікою Лугом, на що
дав і лист свій з письменним дозволом владики
його милости, в котрих письмах достаточо
про се написано. Ту аренду або лист владичин
і священиків затвердив господарь король його
милість яко фундатор і подавець не тільки
церкви, але й владичтва володимирського, Жиг-
монт Август, листом своїм господарським мені
й потомству мому на вічність той ґрунт згідно
з листами владичнім і священика апостоль-
ського. Ті всі листи з іншими листами моїми,
іменно в реєстрі рукою моєю списаними, по-
кидали в часі теперішнього погрому, коли
луплено скриньки мої, з возів вибрані, на полі
під селом пана Сошенського Редкою ті Татаре,
котрі мене в полон свій взяли. І так певно
відаю, що ті листи побрав сей пан Сошенський,
а інші урядник його милости князя Андрія
Вишневецького, воеводи волинського, Гулевець-
кий. Тому його милість пана Яна Бокия, брата
мойго пильно й велико прошу, аби, не полю-
товавши за працю свою, сам до пана Сошен-
ського й до сього пана урядника його милости
князя воеводи волинського Гулевецького поїхав,
відшукав ті всі листи згідно з реєстром, рукою
моєю написаним, до її милости пані дячини й
до його милости при сім тестаменті моїм післа-
ним, хоч би й якесь зналізне його милість
грішми моїми їм мав дати, вложити в один
сховок з тим листом моїм, що є в білій скринці,
оглянувши цю скриньку гаразд і направивши
її добре. Ту скриньку як з сими, так і з іншими
листами, бо в ній всі листи потрібні, і шкатулка
в тій-же скринці, в котрій підрахована вся
сума грошей господарських скарбу gospodar-
ського з поборів, з мит і з інших доходів, його
милість пан Ян Бокий до себе у переховання

своє, прошу, аби взяв і до повних літ дітей моїх з іншими маєтками моїми, котрі на особливим реєстрі моїм списані рукою мою, в себе держав, а коли дасть милосердний Бог їм літ повних дійти, се їм в руки, а інше в справедли-вий поділ пустив.

А сей ґрунт церкви св. Апостолів у Володимирі, вище згаданий, котрий мені за позволенням владики володимирського піп апостольський Василь у вічну аренду винаймав, а господарь король його милість Жигмонт Август потвердив, до церкви тої святих Апостолів опять пускаю. Так само й людців, котрі при тій церкві сидять, при тій-же церкві священник тамошній держати має. А має священник церкви св. Апостолів, котрого, дай пане Боже, аби чоловіка доброго отець владики володимирський до неї служителем назначив і на будуче ліпше про цілість сеї церкви дбав, сей ґрунт тої церкви з тими людцями на нім побіч моїх людей іллінських сидять, держати і, його вживаючи, за здоровля господарське й всіх православних християн Бога милостивого просити. А її милість пані дячина моя й потім сини мої, коли їм Бог милосердний повних літ дорости дасть, в се втручатися не мають. А колиб війт володимирський Михайло Дубницький, не зважаючи на письмений запис свій, і міщане володимирські до сього ґрунту церкви Апостольської івалтовно втручуватися хотіли і його собі привлащувати, їх милости панів добродіїв моїх, особливо його милости княжати Костянтина Острожського, воеводи київського, яко старости тамошнього володимирського, його милости князя Андрія Курбського, князя Дмитра Козеку й пана Яна Бокия прошу, аби при помочи тих листів і права, котрі в його милости пана Яна Бокия буде, того ґрунту від івалтовного війтового й міщан посідання боронити зволили, а церкві св. Апостолів в сім шкоди робити не допустили, за що їх милости Бог милосердний і потомству їх милости всім потішним платити буде.

А що мені на держання війтової сіножати, яку дав за сіножати церкві св. Апостолів пан Михайло Дубницький, війт володимирський, пан війт обовязався дати письмену заяву під заставом і деякими умовами й її на уряді повнім гродським в замку господарським володимирським зголосити, то копію листу його милість пан Хведір Бокий там, де я його милости устно поручив, віднайняти має й згідно з тою копією такий лист і зголошення від війта одержавши, в сховку своїм його милість пан Ян Бокий з іншими листами, до сеї справи належними, мати має. А ту сіножати війтову її милість пані дячина на діти мої держачи, нехай платить що року з неї попові апостольському володимирському, котрий тепер і в будучині при сій церкві Богу милостивому служити буде, по дві копи грошей литовських грішми моїми. До того на десять косарів тому-ж попові болота-сіножати моєї, що літа нище млина мого володимирського, від границі й болота онуфрїївського попа косити й спрятати позволити її милість має. А потім, дасть Бог, діти мої, літ дорісши, так само грішми платити будуть повинні за уживання тої сіножати й на десять косарів свого болота косити давати; і коли се будуть уважати так само за відповідне, сю

війтову сіножати священникові апостольському й листи, до неї належні, які війт дав мені, віддати мають. А колиб пак, як грошей по дві копи що року за уживання тої сіножати й болота, на десять косарів попові апостольському, так і сеї сіножати війтової священникові апостольському віддати не хотіли, в таким разі даю повновласть урядові гродському володимирському замковому й владиці володимирському се від дітей моїх силою взявши, до церкви Апостольської в держання й уживання священника тої церкви віддати, аби за се як на моїй душі, так на душах дітей моїх гріх не зоставався, бо-ж я собі й їм справедливого набуття зичив і зичу.

Притім на книги до сеї церкви святих Апостолів десять кіп грошей, а на дзвони на дзвонення пять кіп грошей записую. Має її милість пані дячина моя негайно за мої гроші книг, сій церкві потрібних. Евангеліє, Апостол, Псалтирю, й інших книг, що за сих десять кіп грошей купити може, й дзвінок за пять кіп грошей купивши, до сеї церкви св. Апостолів дати.

В маєтку моїм Дегтеві, хоч здавна ще за пана Олександра Загоровського, дячка мого, гребля, став і млин був, котру я греблю тепер, минулого року, посипавши, став зайняв, але колиб щось сіножати пана Григорія Киселевої сей став мій залив, в таким разі її милість пані дячина моя, князь Козека й пан Ян Бокий мають відміну пану Киселю дати: сіножати моєї так много, як став залив, до двірця мого рашковецького належної, а пану Киселю прилеглої, — копці закопати й лицом своїм запевнити, щоби з ним се пан Кисель і потомство його безпечно держали. А коли дасть Бог дітям моїм літ дійти, тоді діти мої свій лист на держання тої відміни пану Киселю й потомству його дати повинні будуть.

Так само, колиб удові Дегтевій і дівероївій її сіножати або поля став мій суходільський залив, мають їх-же милість, оцінивши справедливо, сю шкоду їй грішми моїми заплатити, мало на се від них заяви або листів потрібуючи, тільки того глядячи, щоб від мене їм кривда й шкода не була.

З сільця владичтва володимирського Біскупичі, що мені отець владики володимирський Феодосій до кінця життя свого виарендував, на що й дав мені лист свій, котрий між іншими листами моїми є в білій скринці, що року згідно з квитами владики його милости по чотирі копи грошей на кожного св. Петра, аж до кінця життя отця владики теперішнього, її милість пані дячина платити й квити його на се до себе брати має, а тепер за рік сімдесят шостий заплатити її милість повинна чотирі копи грошей литовських.

І щодо підданих моїх її милість пані дячина уважати має, аби без утиску й здирства урядники заховувалися. А що в часі жнива на них робота тяжка: по два з дому жати ходять, то на їх потіху що неділі, поки озимини й ярини не обіжнуть, по бочівці пива їм давати випивати її милість пані дячина веліти має, аби не злорічили, але приязно споминали, до церкви в неділю й кожного свята аби ходили, Богу Сотворителеві молилися, во всім добре радилися.

А за гроші, вище в сім тестаменті моїм згадані, в Курила й хлопця Засядковича в скринці зоставлені, і на війті володимирським Михайлі Дубинецьким за Каплон довг триста кіп грошей, а з угоди за шкоди мої вісімдесят кіп грошей має її милість пані дядина помислити. Ще до того з господарства щось грошей зібравши, дітям моїм, що побожне, причинити або прикупити, з чого-б їм у будучині пожиток міг бути, тільки без тих ста і двадцяти кіп грошей, котрі я на куплення й уфундування шпиталю володимирського вище в сім тестаменті своїм записав. А що я пану Ставецькому позичив і на підданих, його бутятицьких кіп сто і двадцять дав, ті гроші, коли пан Роман віддасть, її милість пані дядина взявши, до інших грошей моїх приложивши, людей його йому віддати й лист, що лежить між іншими листами моїми в скринці білій, вийнявши, йому вернути має.

В двірцях направа, порядок, нагляд надо всім і господарство пожиточне має вестися. Двірникам, двірничкам і наймитам платити наєм, в найменшій речі не заводячи. У Володимирі двір у дилі, бо на се дерева в Пузові немало навожено, через тричі пилами потерши, огородити; ворота добре нарядити й те все, що недобудовано, доробити й гонтами побити, а зроблене, де надпсувалося, поправити. Слугам моїм відповідно до реєстрику, рукою моєю написаному, має дати відправу її милість пані дядина, й рухомі речі мої тим способом зостати мають, як я на реєстрі моїм написав.

Має теж її милість пані дядина на шпиталі суходольській і володимирській по дві корови на кожний шпиталь з двірця мого, а по три півті мяса свинячого що року на удержання убогих давати, а на виживлення їх корову для молока на кашу з двірця мого володимирського дати її милість пані дядина має.

Як щоб теж — чого Боже ховай — в недорослих літах дітей моїх її милість пані Олександрову Загоровську, паню дядину, а як власну мені й дітям моїм матку, Бог з сього світа до хвали своєї Божої взяв, в таким разі, будучи певний ласки її милости пані Хведорової Бокийової, пані Пелагії Григоріївни, пані пядини моєї, й сина її милости, брата мого дана Яна Бокия, тих дітей, синів моїх Василя й Максима, їх милости, так само як і її милости пані Олександровій Загоровській поручив я й сям тестаментом моїм в опіку поручав й покійрно їх милости прошу, аби в усім тим як у вихованню й нагляді над сими дітьми моїми, так само й в усіх інших річах, в сім тестаменті моїм по достатку описаних, ласкавими показатися й сю працю на себе в усіх тих вище згаданих справах і потребах моїх взяли, а їх милости за се Бог милосердний всім потішим платити буде. Діти теж мої, дасть Бог, дійшовши літ своїх, я певний сього, служити вічно їх милости не занегають.

Його милість князь Козека й пан Ян Бокий мають з ласки своєї старатися, аби в границі від Зимна маєтку мому Суходолам князь Чарторийський дав спокій, а як не може бути вічно, в таким разі хоч дочасно, щоб між підданими шарпанани не було, бо мені се князь староста його милість житомирський успокоїти

обіцяв. Сього їх милість у його милости упоминатися мають і про се ласкаве старання робити й оборону їх милости давати, аби власности моїй і дітям моїм в ґрунті шкоди не було; за се їх милости Бог милосердний ласкою своєю Божою заплатить, а діти мої, дасть Бог, дорісши літ своїх, їх милости й дітям їх прислугуватися повинні будуть.

А що я сей тестамент мій з добрим розмислом зладив і, рукою моєю власною написавши, печаттю своєю запечатав, а для більшого утвердження його при складанню сього тестаменту мого будучи брата мої: пан Хведір Бокий Печихвостський, судич земський повіту луцького, й пан Роман Непитущий, по устній очевидно просьбі моїй, печати свої приложити зволили, тому дуже прошу, аби як у господаря короля його милости пана мого милостивого, так і в кожного уряду його милости господарського приймано тестамент за цілий і ненарушений для записання в книги й де-б треба вказувати й до кожного права й всякої справи, належної до сього тестаменту.

Писано в домі аталика Мамає мурзи року Божого від народження тисяча пятьсот сімдесят сьомого, місяця липня, одинадцятого дня. Василь Петрович Загоровський власною рукою сей тестамент писав і підписав.

V. *Наперекір бажанням*

Звиш два роки минуло, поки в актових книгах можна найти підтвердження того, що заповіт Василя Загоровського став відомий тим, на руки котрих він його адресував. Щойно в серпні 1579 року внесли його князь Дмитро Козека та Ян Бокий Печихвостський в луцькі гродські книги.

Не сповнилося гаряче бажання Василя Загоровського побачити свою рідну землю та зложити в ній свої кости побіч гробів своїх батьків, дідів і прадідів. Це було тим прикріше для нього, що обидва товариші його недолі, котрі підписали його заповіт, яко свідки, опинилися на волі: Романа Непитушого викуплено, а Хведора Бокия визволив козацький отаман Іван Підкова. Сумний досвід довелося пережити Василеві Загоровському в полоні: щойно полон вивив, що в нього не було приятеля — князь Андрій Курбський не поспішив із помічною рукою тому, котрий стілько добра зробив йому на чужій для нього українській землі, серед нових обставин життя. В орді й помер Василь Загоровський у 1580 році.

Та й по смерті Василя Загоровського почали розвиватися справи наперекір його бажанням. За його життя не заявляла його перша жінка княжна Андруша Збаражська в нічім своїх подружних прав. Одначе довідавшись, що Василь Загоровський усунув із заповіту княжну Катерину Чарторийську від опіки над дітьми й навіть позбавив її права вертатися до дітей до часу їх повноліття, задумала зголосити свої права як перша й до того по канонічному праву законна жінка, щоб одержати бодай частину маєтку покійного, коли вдасться усунути княжну Чарторийську та її сина (бо один уже вмер) від спадку по Загоровським.

В три роки по смерті Загоровського почала Збаражська процес у духовнім суді проти Чарторійської й оскаржила останню, що вона неправно присвоїла собі титул жінки Загоровського, тим сами її діти незаконного ложа. В деякій мірі мотивувала свої виводи тим, що розвід між нею і Загоровським мав чисто домашній характер і розводні письма не внесені до суду, одначе в головній основі спиралася вона на канонічне право, котре безумовно було по її боці.

Справа переходила кілька інстанцій, була навіть в розгляді київського митрополита й нарешті в листопаді 1583 р. опинилася для кінцевого вирішення знову в руках місцевого володимирського єпископа Теодозія Лозовського. Справа розбиралася в духовнім суді кілька днів. Щодо доказового матеріалу Збаражська мала рішучу перевагу над Чарторійською. Вона проложила низку посвідок від єпископа луцького і пинського, київського митрополита й навіть самого царьгородського патріярха на доказ, що ні один із них не доконав законного розводу. Крім того вона роздобула окремих лист патріярха, де він гостро виступив проти нерідких самовільних розводів на Україні, називав другий шлюб по розводі блудом, і кидав проклин на священників, що важилися давати другий шлюб розведеним. Чарторійська висунула проти Збаражської домову записку про розвід Загоровського, запис вже й з боку його, й нарешті зазначила, що протягом її п'ятнадцятилітнього подружжя з Загоровським, не виключаючи й самої Збаражської, ніхто не виступав проти незаконності її шлюбу з Загоровським. По дводневній перерві судової розправи, в часі котрої правдоподібно підійдено до єпископа з переконуючим аргументом иншого характеру (його було легко перекупити), признав Лозовський Чарторійську законною жінкою Загоровського, а її синів законними дітьми й спадкоємцями його.

Пинський єпископ Леонтій Пельчицький, що брав участь у суді запротестував проти несправедливого вироку й жадав внести його протест в актові книги духовного суду. Коли Лозовський відмовив цьому жаданню, протест внесено в гродські книги. Невдоволена була вироком й Збаражська, котра апелювала до королівського суду. Як Збаражська, так і Чарторійська до самої смерті своєї називали себе „панею Василювою Загоровською, каштеляноюво браславською“.

Наперекір бажанню Загоровського, іллінська церква з патронатом, що належала перед тим до нього, належала в 1608 р. до Маруші Збаражської, присуджена їй декретом люблінського трибуналу, правдоподібно не сама, тільки з дворцем. Так само перед повноліттям сина, бо вже в 1590 р., дісталися Суходоли другій жінці Василя Загоровського Катерині Чарторійській.

Син Василя Загоровського зложив свою голову, як і батько, на чужині. В 1612 р. він узяв участь у молдавським поході Степана Чарнецького, щоб підперти на господарським троні Могилу, й не вернув живим із того походу.

Михайло Возняк

За хлібом¹

ЦІЛЕ літо 1921 р. пройшло нам на ожиданню української армії. Кого-б не стрінати, кождий умів щось про се розказати. Один Трипілець чув, що от. Петлюра і Тютюнник вже рушили з Польщі, вже заняли Жмеринку, Винницю, і навіть Житомир. Другий розказував, що Румунія виповіла большевикам війну. Одна „тютка“ навіть поклялася на св. Миколу, що своїми очами бачила в Києві два ешалони (транспорти) ранених червоноармійців, які щойно з фронту приїхали.

Та чого ще не розказувано! Були навіть такі, котрі запевняли, що Франція, Англія і Америка вислали на Чорне Море сильну флоту і на днях їхні кораблі острілювали Одесу. Та вже найбільш було балачок про „великий“ наступ от. Орлика на Київ. Дядьки оповідали, що комуна от-от уступить з Києва. В нас були деякі гарячі голови, які радили не ждати, а з півдня з тим з чим є (нас тоді було до сорок чоловік) ударити і собі на Київ.

І не диво, що сі вістки нас хвилювали, а ще більше підбадьорували, піддержували на дусі, бо всякий сподівався, що хоч у тих балачках є дещо брехні, то з певністю більша часть правди. А вже всякий свято в те вірив, що якщо не зараз, то певно в осені українська армія з закордону прожене большевиків з України.

Віра в наступ от. Петлюри і Тютюника ще більше скріпилася, коли в загоні з'явився висланник Закордонного Повстанчого Штабу і запевнив про приготування української армії в Польщі до походу.

Природно, над тим, чи Поляки, що прийдуть з Петлюрою, не відіграють на Україні ролі

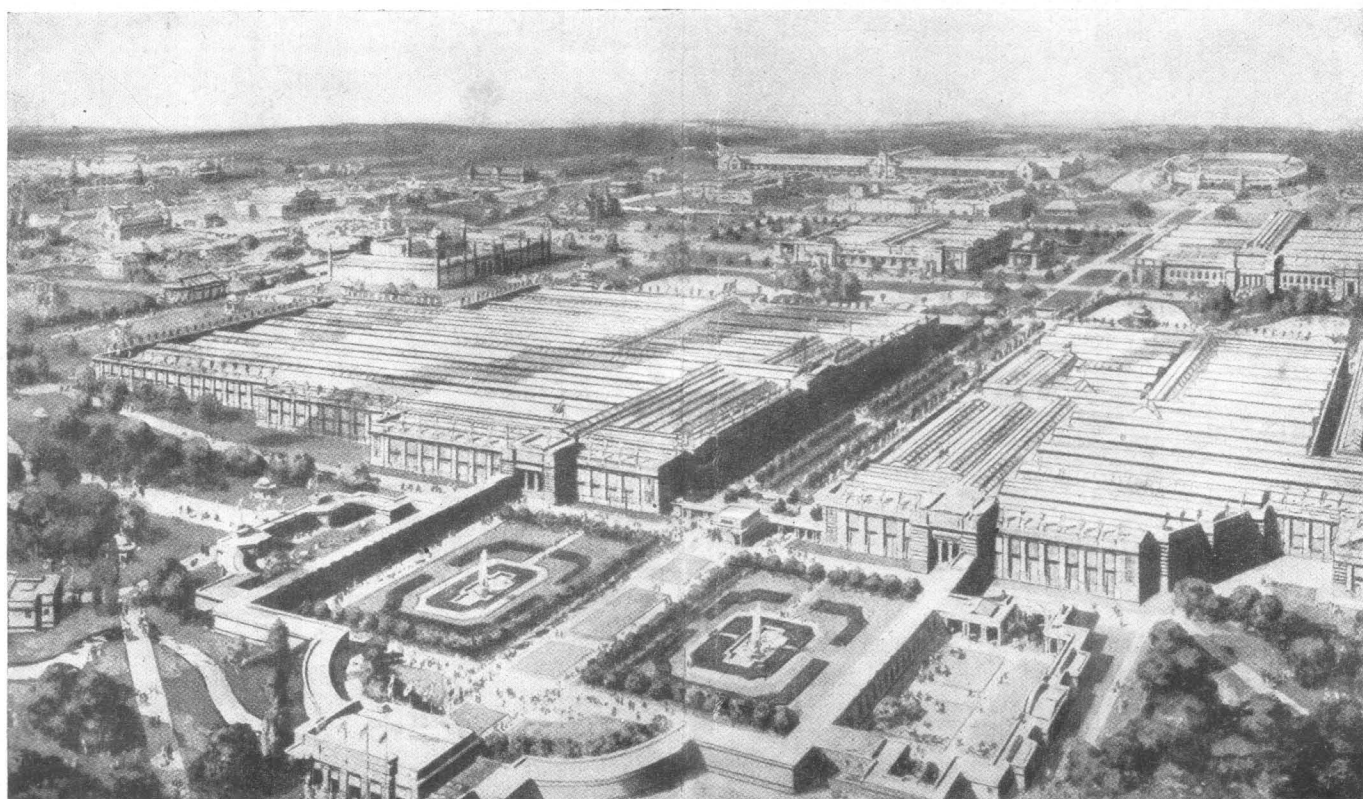
¹ Автор (підписаний тут псевдонімом), колишній старшина Січових Стрільців, був у 1921 р. членом Центрального Повстанчого Комітету в Києві, який під проводом соти. С. С. Івана Андруха підготовлював був велике повстання по всій Україні. Після відкриття цього штабу (тоді розстріляно м. и. Андруха, Чупринку, Залужного і багато инших членів, при кінці серпня 1921) авторови пошастило втечи до повстанчої ватаги в Гошіві. Гошів, це частина ліса, що тягнеться повздож правого берега Дніпра від м. Трипілля аж майже по Київ. Про цей ліс пише автор на иншому місці своїх споминів так: „Вигляд того ліса на цілій його довжині однаковий. Творять його частинні дерева, переважно сосна. Лише з полуднево-західного боку він міняється. Почва в тому місці багниста, поросла вільхою, ліщаною; густим, віками некошеним очеретом і чагарниками. Ця частина ліса й називається Гошовом. Народня легенда розповідає про Гошів як про місце, де колись виводилися різні страхіття: гади товщиною молодих дубчаків, страшні змії-полози, песиголовці. Там ніби-то жили в давнину велико-люде — герої, а пізніш гайдамаки. Та й не диво! До останніх часів були в Гошіві місяці, яких людська нога мабуть не діткнула. Величезні мочариска й трясавини порослі густим очеретом, який переплетений диким хмелем творить непроходиму гушавину наче в тропіках, роблять Гошів недоступним і таємничим. Нам доводилося инколи закладати табор у таких місцях, до котрих прохід треба було прорубувати шаблями й сокирами“. У гошівській ватазі автор побув декілька місяців і в один час був навіть її командіром. З того часу він зібрав дуже багато матеріалу до історії й характеристики повстанчого руху останніх літ на Україні. Це оповідання є теж вивірком зі споминів із власних переживань автора. Друкуємо його, очевидно, без жадної політичної мети, як тільки документ. Редакція.

Церква св. Андрея Первозванного в Київі (1744)

Пам'ятник хрещення Руси в Київі (1802)

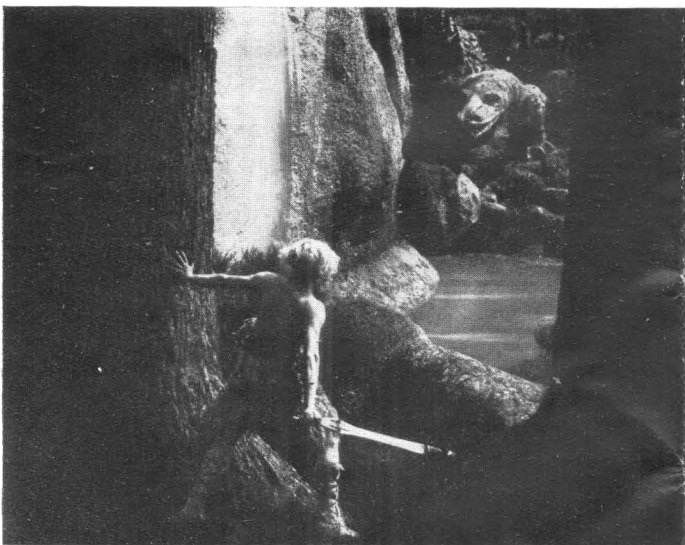
Загальний вид на британську імперську виставку
відкриту королем 23-го квітня в Лондоні

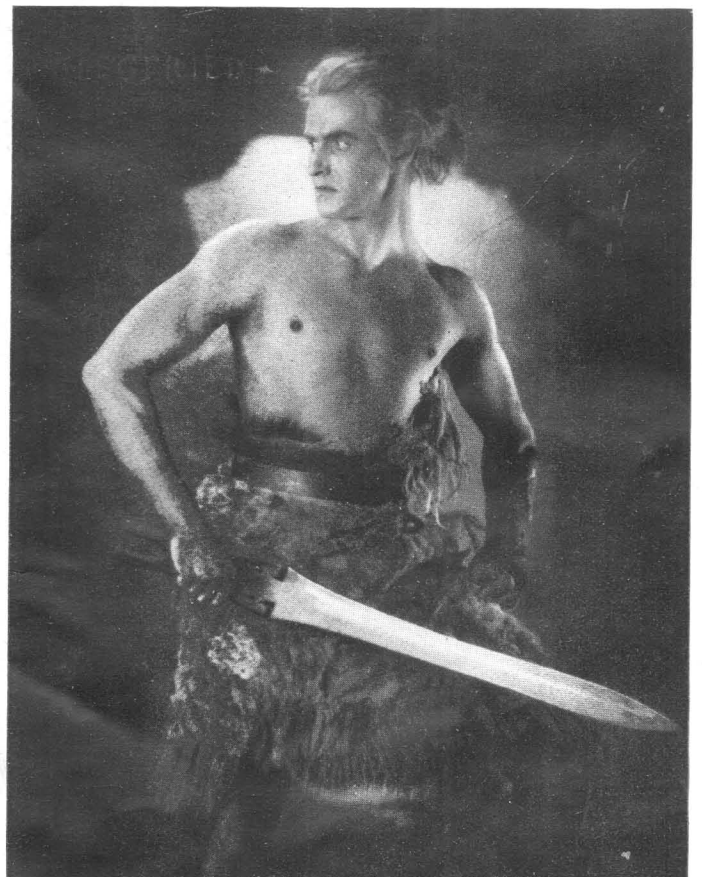
Моцарт дитиною
Різва Е. Барріаса в Люксембурьськiм музею (Париж)
пор. „Літопис“ ч. 18

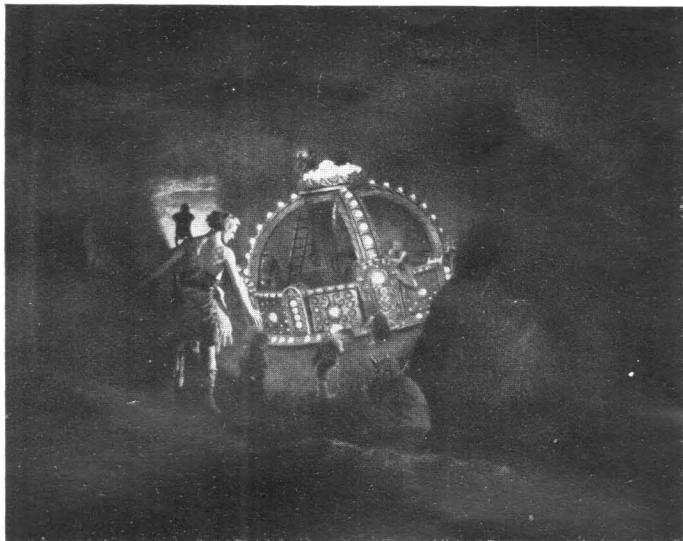
Німецький композитор **Франц Шрекер**
(диви статтю І. Рудницького)

Зигфрид іде битися з змієм

Зигфрид
герой старинного німецького епосу „Нібелюни“,
зображеного тепер удачно фільмом (диви статтю Д.)

Зіґфрид в печері перед скарбом Нібелюнгів

Бургунди коло мертвого Зіґфрида
(Крімгільда, Гунтер і — в дверях — Гаґен)

Берхлам присягає Крімгільді пімету
за смерть Зіґфрида

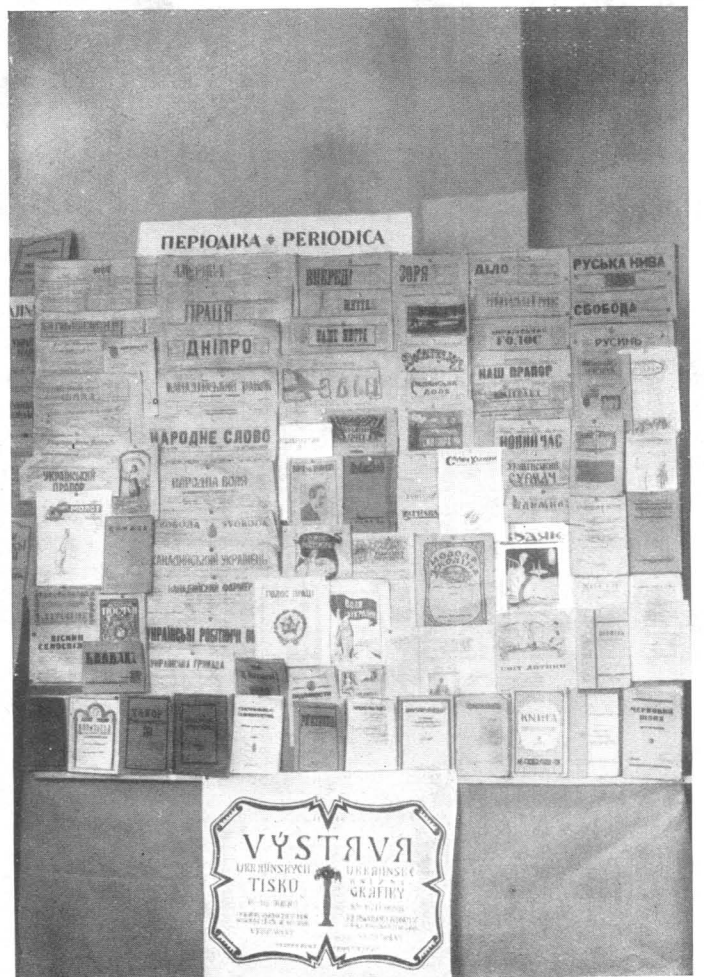
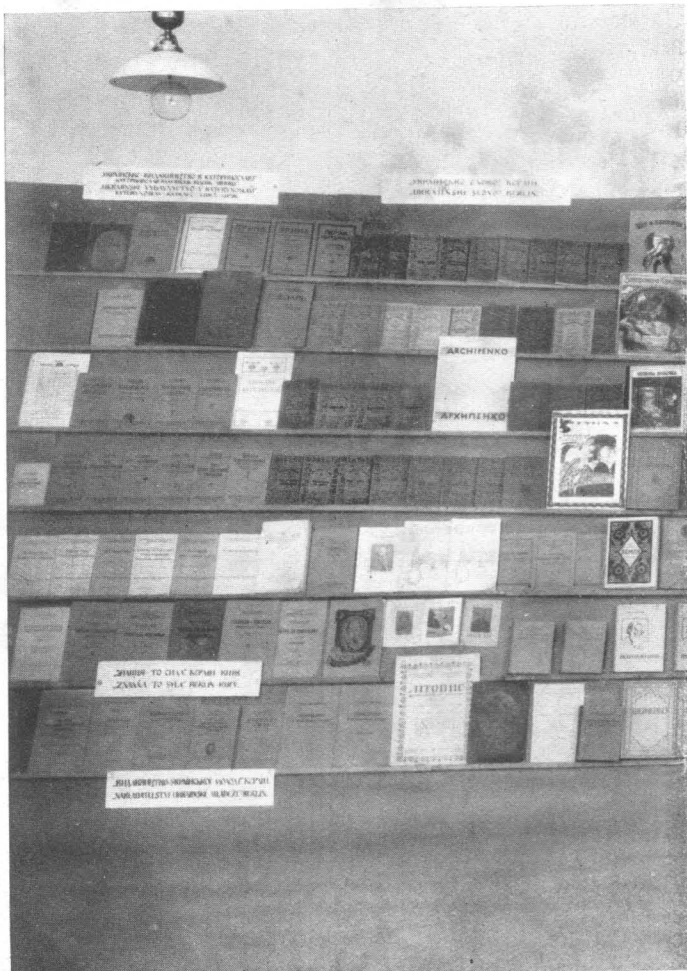
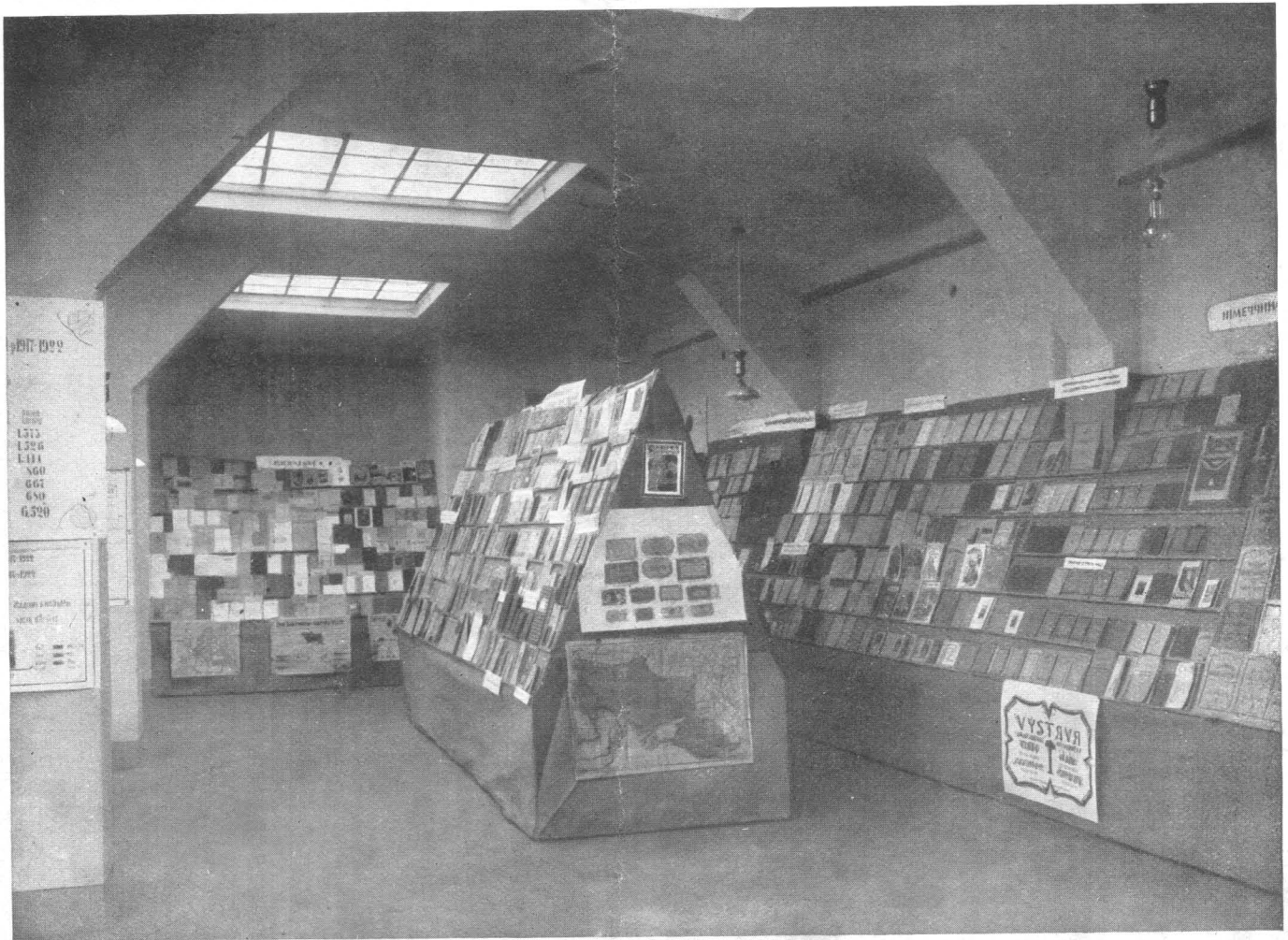
Ецель (Аттили), король Гунів

Гунський танець з ножами

Поворот Гунів до столиці Ецеля

других Німців, чи з ними можливо буде ладити, ніхто не пригадувався.

— Хай йде хто хоче, хай навіть чорт іде, хай Поляк, Румун, Француз, чи Германець, щоб тільки сю кляту „комуну“ прогнав, — говорив кождий. Такому поглядіві годі було дивуватися, коли бачилося, що сам партизанський рух не дасть собі ради з червоною окупацією, коли яким було, що якщо до зими положення не зміниться, то ми пропащі.

А серед Гошівців була більшість таких, що вже перезимували в Гошові дві зими, і вже знали чим „пахне“ сидіти в лісі ще третю зиму. Тому всякий полишав на боці політичні комбінації, а писався навіть на те, щоб на Україну прийшов хоч і сам чортяка, щоб лиш покінчити це собаче наше життя, щоб пожити як людині, а не ізза очеретів і чагарників глядіти на світ божий.

Літо кінчилося. Жовте листя покрило землю. Запахло в повітрі понурою осінню. Гошівські очерети сохли і шелестіли монотонно, дрімучу пісню, а української армії з от. Петлюрою ані слуху, ані духу.

Та в нас надто закріпла була віра в недалеке визволення України закордонними силами, щоб ми зразу попали в зневіру. Навпаки, чим далше тим хлопці сильніше вірили всяким дядькам та тьоткам, які бачили повні госпіталі ранених „з хрону“.

Одного разу здавалося, що і зправди почалося щось серйозного. З Трипілля що дня доношено нам про пересування большевицьких військ на захід. З Обухова також приходили відомости, що маса піхоти і кавалерії перейшла туди як на Хвастів. Дядько Пізіглей зі Злодіївки розповідав нам, що червоноармейці кидають зброю і цілими громадами тікають на Лівобережжя, а один дуже поважний дядько з Нещерова запевняв нас, що большевицькі частини відмовилися воювати на українському фронті: „Самі, мовляв, червоноармейці говорять, що їм тепер не устоятись, бо з Польщі суне, — йде, — прямо страхіття.“

А в одряді радість, весілля, п'ятника, аж Гошів здригається! Партизани до того розохотилися, що прямо в день в Обухів гуляти ходять.

Та за тиждень все успокоїлось. З Трипілля большевики виїхали, а остався тільки як звичайно курінь піхоти. І знову вернула в одряд непевність, попередня скука, очікування; турбота за зиму. А зима — от вже що їй не видко.

— Вони відкладають наступ на зиму. Знають, що „комуну“ не має ні взуття, ні одягу, а червоноармейці йдучи на варту чобітьми міняються, — потішали себе хлопці; все ждали то на от. Петлюру, то на Румунів, то на Антанту.

Того року зима почалася дуже рано. Вже в перших днях листопада впали великі сніги, потиснули здорові морози. А ми зовсім не були на те приготувані. Морози скріпилися і досягнули такої сили що від їх дерева лопали. А ми все ще таборували мало що не під голим небом, бо курінь, хоч і з кришею, але тільки зі стіною з одної сторони, не давав ніякого захисту. Приходилося цілий день сидіти біля ватри та гріти замерзле тіло. Та в день ще пів біди, але ночі таки добре дошкулювали. Ми клялися спати тісно один біля другого і

спільно всі накривалися, але се не много помогло. З вечера холоду не відчувалося, а в ночі кождий промерзав до костей. Одні мерзли, а декому не ставало терпцю; він вставав, розкладав серед ночі огонь і грівся. А зірветься було коли метелиця, то спати цілу ніч не доводилося. Рано після такої метелиці вставали ми прикриті грубою верствою снігу.

А зі вставанням було таки дійсне лихо. Треба-ж було комусь встати, вишукати з під грубої нераз верстви снігу, що впав у ночі, сокиру, відра, нарубати дров, розложити огонь, а ніхто перший не хоче вилізти з куріня. От тут то й починалися сварки і лайки, що від їх аж голова боліла.

Все те в початках ще якось ладилось, якось проходило, але де дальше становище гіршало. Большевики намірились таки наш одряд зліквідувати. Се в зимі було можливе, бо літом Гошів зі своїми мочарами, болотами покритими густим, густенним очеретом зі своїми непроходимими чагарниками був кріпостю, в якій ми сміло могли зустрічати цілі полки. Большевики і літом пробували покінчити з одрядом і декілька разів заходили туди, та все вертали нічо не вдіявши. В зимі все те змінялося. Гошів не представляв у зимі ніякої вартости. Очерет, в якому найкраще було на випадок потреби скриватися і відбиватись від облави, один ще в осені вигорів, а другий зісох і прорідився. Тепер не було ні одного місця недоступного для „комуні“. Гошів стояв відкритий на ростіж.

І тому під сю пору ми не могли легковажити большевицьких погроз. Тепер сі погрози могли перемінитися в діло тим більше, що майже у всіх довколишніх селах большевики розташували в початках зими сильні частини. Се дошкулювало нам більше ніж облава. Ми не могли тепер заpastися нізвідки харчами і щойно тепер почалася трагедія.

При кінці першої половини листопада в одряді почався справжній голод. Не стало хліба, не стало соли, далі тютюну. Ми жили мало що не самим лише мясом, та й його були в нас тільки останки.

З тугою згадували хлопці літо. Часи то були інші. Вийдем було в ночі на Дніпро, накупимо в рибалок риби (а часто і без грошей дядьки знакоми давали), або на шляху Київ—Трипілля—Ржищів захватимо большевицьку валку з товарами. Тоді нічого не бракувало, а за мясо було найменше турбот. Зі сіл позабирають большевики по кількадесять штук скота як „продналог“ і кажуть селянам відігнати в Київ. Селяне гонять на Гошів і нас два-три дні перед тим попередять. Доволі було вийти на шлях, вибрати собі кілька найкращих штук і загнати в чагарник.

Голод, кажуть, є поганим дорадником, але голод в купі з холодом, се вже дійсно чортівський совіт. А нам прийшлося тепер познакомитись із обома тими сердечними союзниками.

Коли впав перший сніг одряд цілих п'ять днів нікуди не виходив, щоби не робити до табору слідів. Ми рішили підіждати аж селяне пічнуть навідуватися в ліс по дрова і пороблять дороги. Але час минав, а в ліс якось ніхто не показувався. До нас завитала біда.

Під датою одинацятого листопада в мойому дневнику записано:

„В нас починається голод. Вчора з'їли ми останній шматок мяса і то без соли, бо її від кількох днів не стало. На сьогодні маємо ще по фунтові хліба і по шматку сала і більш нічого. Чай від двох днів пемо без цукру. Не знаю як виліземо зі сеї халепи. В села і хуторі довколишні піти не можна, бо там большевики, остається ще тільки надія що небаром усе те скінчиться, бо знову говорять, що українська армія перейшла кордон і бе большевиків аж дрантя летить. Щоб тільки правда, бо се остання наша надія! Тільки вона ще нас кріпить“...

Так записано дня одинацятого та вже на другий день, дванацятого листопада, ніхто не хотів і не міг кріпитися самою тільки надією, коли в нікого не остало ні крихітки хліба.

Того дня, себто дванацятого листопада, сиділи ми від раня довкола величезної ватри (дров нам не бракувало), похнюпившись мов громада чарівниць над заклятим кітлом. Кождий думав свою думу і мовчав. Такої мовчанки, такого похоронного настрою я в одряді не памятав. Навіть Дудун і Овсій, навіть ті замовкли наче в рот води набрали.

Ватра горіла, її полум'я під подувам вітру колихалось, подавалося то в одну то другу сторону. Вітер заганяв димом, а той за своєю навісою ховав сидячі біля огня постаті. На фоні мовчазного Гощова, покритого білою, мертвецькою пеленою снігу, серед дерев закутих наче в ледяний панцир все те виглядало таємничо, фантастично і понуро.

Минали години за годинами, а заклятий образ біля ватри не зміняв свого вигляду. Від часу до часу тільки один або другий з партизанів вставав, приносив дров, кидав мовчки в огонь, знову присідав до ватри і все оставалось так як було.

— Та треба-ж, брати, щось подумати! Не поздыхаєм, чорт бери, в Гощові з голоду, — обізався в кінці Колісник, один з найстарших віком і досвідом Гощовець.

Його слова прогомоніли, але ніхто на разі не відзивався. Партизани сиділи схопивши голови в руки, наче не до їх було говорено.

— Ну, скажи ти, Трохиме (Колісникове ім'я) сам, що маємо робити, коли такий умний? — піднімаючи голову від нехочу пробубонів Дудун.

— А хіба ти не знаєш, що треба робити? Вечером треба піти в Нещерів і напросити хліба, соли, картоплі та сала. А що напросити не буде можна, того купити треба. От тобі і „програма“, — відповів Колісник.

Дудун присунувся ближче огня, голову знову підпер на руки і не відзивався. Мовчали і другі партизани. Кождого огорнула якась незрозуміла, гнітуча байдужність. Похоже було на те, що ті люде здалися долі на ласку і неласку наче ім голодова смерть одинокий вихід. Може бути в кінці, що всякий під впливом злиднів останніх днів не знаходив у собі досить сили, досить дотепу що-не-будь путнього придумати. Виглядало, що всякий жде на те, щоб якась сильніша натура їх ободрила, кріпка рука їх двигнула з місця й повела за собою.

А такою одинокою з поміж партизанів натурою був власне Колісник. Він перший після смерти Зеленого мусів скритися в Гощові, він перший почав збирати біля себе збігців, переслідуваних большевиками зеленівців, і оружно ставляти опір „комуні“. Його досвід набутий за два роки партизантки, його холодна кров, завзятість і відвага вибороли йому серед товаришів авторитет і повагу. Його слово значило для їх як не все, то принаймні дуже багато. І взагалі Колісник належав до твердих козацьких натур, що не скоро опускають руки в біді.

Не дивниця, що його проєкт, хоч ніхто і не забирив у тій справі голосу, був мовчки ніби прийнятий.

Одинокий, який міг до певної міри ривалізувати з Колісником, був Дудун. Він мав не менше партизанського досвіду, але Дудун не міг якось здобути собі серед Гощовців потрібної поваги. Він звичайно йшов за голосом загальної думки замість самому вести туди, куди уважав за відповідне.

Між Дудуном і Колісником існувала, як я вже завважив, завсіди ривалізація. Вона виправді була тиха, чи пак лагідна, і ніколи не прибирала остріших форм, але й така деколи некорисно відбивалася на одряді. Дудун опонував Колісникові, коли треба чи не треба. Він завсіди глузуючи (до сього мав дар) критикував Колісникові зарядження і проєкти, але сам ніколи не видумав нічого корисного. Так саме було тепер.

Дудун сам не радив нічого, але став придиратися до Колісникової пропозиції. Вона, мовляв, не можлива до виконання, бо в Нещерові стоїть „комуна“ і туди не слід показуватися. На його думку заходить в Нещерів було небезпечно ще і тому, що поробили-б до табору сліди, а по їх легко могли нещерівські комнезами¹ віднайти нас і наслати в Гощів червоноармейців.

Поволи і другим партизанам язики розв'язувалися. То один, то другий забирив голос але до вирішення питання, що далі робити, де дістати харчів, ми не наближались, а навпаки віддалялись. Гощовці любили мітингувати, радити і сваритися. Не обходилося при тому без лайок, а в їх перід водив завсігди Овсій. Та й тепер він не остався по заду, а розбалакався як баба Палажка.

— Ви що хочете робіть, мені байдуже! — кричав він аж луна по лісі йшла. — Не підете харчів діставати, так подохнете з голоду. Я собі раду дам. Піду в Жуківці² на неділю, двітри і перебуду у кого з дядьків.

Нарада ставала що раз більш крикливою і пристраснішою. Один докоряв товаришам трусливістю за те, що не хочуть йти в ті села, де стоїть „комуна“, другий радив не зачіпати тепер большевиків, були голоси і за тим, щоб вийти на Полтавщину і перезимувати в рудяківському лісі. Та з тих балачок нічого путнього не виходило. Навпаки лайки тільки кріпшали. Цілком „Чорна Рада“.

¹ Комнезам = комітет незаможних. Комнезамами називають на Україні також членів тих комітетів.

² Жуківці, село недалеко Трипілля.

Вже і сонце заходило, а мітингові кінця не було видно. Колісник тепер не відзивався. Він спокійно сидів при огні і курив папіроску, немов дожидаючи що з того вийде.

Вкінці зовсім стемніло. На поблизьких деревах світло ватри відбивалося дивними блисками, кидаючи декуди великанські, безформені тіні сидячих при огнищі постатей. Тіни мигали, опадали, меншали, то ставали виразнішими коли огонь прибирав на силі, то знову піднімалися, ширшали, розливалися, втрачали свої контури коли ватра пригасала.

Відчувалося, що балачок було доволі, що треба було на щось рішатися і піти куди-небудь за харчами.

Вкінці Колісник устав. В його очах видно було рішучість. Наче маґнетом потягнені, партизани звернули на його очі. Колісник підійшов до куріня, взяв свого кріса; причепив набої.

— Так що-ж? Підемо, чи сидітимемо тут до судного дня і радитимемо в безконечність? — промовив, окидаючи хлопців бистрим зором. В його голосі було стільки владного тону, стільки енергії, що одряд наче загипнотизований пішов за його приміром. Партизани почали і собі ладитися в дорогу. Поступок Колісника був класичним зразком того, як сильні натури опановують товпу, накиднують їй свою волю і ведуть її, куди захочуть без спротиву. А Гошовці були нічим більш як товпою, котра потребувала тільки сильного характеру, твердої руки.

Коли всі зібрались, одряд рушив. Колісник йшов попереду, партизани поступали за ним гусаком.

З табору вийшли ми не тими стежками, якими ходили звичайно, а подалися в зовсім противний бік, у напрямі на бір.

Похід Гошовом був не легкий. Під тягаром леду галузя дерев пригнулося мало що не до самої землі і творило перешкоди, які прийшлося нам подекуди оминати, „рачкуючи“ попід ними. Ще гірше стало йти очеретом. Він був чимсь в роді ледяного живоплоту. Приходилося в деяких місцях крісом робити собі прохід.

Вибравшись з гошівських гущавин, ми своїбідніше відітхнули. Перед нами була ще вправді довга лісна дорога засипана глибоким снігом, але на ній не було тих перешкод що в Гошові.

В борі одряд приспішив кроку. Голод дошкулив кожному з нас на добре. Всякий тільки про те і думав в сій хвилі, щоб чим скоріше дістати шматок хліба. Куди провадив провідник, над тим ніхто не призадумувався, а йшов наче автомат порушуваний пружиною. Похиливши голови долів, кождий з завзяттям топтав сипкий, глибокий сніг.

Я розумів, що моя особа є також одним із тих автоматів, без власної волі і ініціативи. В моїй голові перелігало стрілами багато думок, але таких відірваних, неповязаних зі собою, що їх навіть думанням не було можна назвати. Здавалося, що мозок гніте, стискає та сама ледяна поволока, що смертним рядном покрила гошівські нетри...

— Я автомат — шепнув сам до себе, стараючись тим словом засоромити себе, розбудити амбіцію і зібрати всі сили, щоб опанувати свою апатію. Та даремні були мої зусилля.

Чим більш напружував я свої духові сили, тим більша огортала мене фізична втома.

— І на віщо тобі воно придається? Чи не все одно? Будь автоматом, йди куди й другі йдуть, — шептав мені якийсь внутрішній голос.

— Я голоден, я дуже голоден, — наче виправдувався я сам перед собою. Мені байдуже, кудю йти, з ким йти, щоб тільки заспокоїти той клятий голод.

А хлопці йшли, йшли аж дух у грудях заперало. Я почував чим далі тим більшу втому. В мене виступив на чолі холодний піт, а серце стукало наче груди розсадити хотіло! Перед очами замигали червоно-жовті, огники...

Стій! — роздалося з переду. Гусак задержався. Відпочинок. Я кинувся прямо на сніг. Огники червоно-жовті зникли з перед очей, тільки тіло охопила така важка втома, що я радо оттак був би вічність згодився пролежати.

Відпочинок трівав коротко. Знову треба було підвестися з мягкого снігу, а мені так не хотілося його покидати...

Одряд зблизився до Задави. Старі вільхи, що стояли рядом наче сторожі при вході в гошівські безвістя, руїни заїзду-гостинниці, про яку стільки вміє розказати місцева легенда, а далі шпиль з ялівцем — все те творило літом чудовий пейзаж... Тепер Задаву трудно було розпізнати. Руїни засипані снігом, вільхи склонили своє обмерзле, голе галуззя долів, шпиль наче сніжна могила, кругом тиша, мертва аж чудно якомсь ставало.

Ми в тому місці знову задержалися. Колісник виложив коротко свій намір. Одряд мав розділитися в Таценках на дві частини. Одна в складі трьох чоловік остатись мала в Таценках, а друга йти на Підгору¹. З Підгори, як нам дядьки ще давніше доносили, „комуна“ вибралась в Трипілля.

Плян Колісників був незлий, тільки дехто з партизанів не радив йти в хутір за хлібом, тому, мовляв, що ми від якогось часу тільки із хутора кормимось. В Таценках не було зправди хати, в котрій ми за останніх дві неділі не дістали по кілька бохонців хліба, картоплі, сала то-що. Та колиб ще Таценківці багаті, а то в їх самих хліба обмаль було.

— Ми їм уже й вуха пообідали, вічно сей хутір. Коли треба, чи не треба, все з хутора таскаємо — сердився Пушкар.

— Воно правда, хліба чи картоплі чи чого небудь іншого досі тільки з хутора дістаємо — піддержував Пушкаря Петрусь.

— Доволі вам теревені розводити. Чого-ж все нічого не говорили, як на те час був, чому нічого не балакали в таборі? Тепер мітингувати почали! В хуторі сьогодні мусимо дістати хліба, бо знаєте, яке положення. Буде колись в нас харчів доволі, тоді і Таценківцям відамо. Я прямо не розумію, чого ви хочете. Туди не йти, бо там „комуна“, он туди ні, бо сліди остануться. Чудаки ви тай годі! — з персердям гримнув Колісник.

Пушкар і Петрусь стали ні в тих ні в сих. З партизанів більше ніхто не відзивався, тільки Дудун щось мимрив під носом та його вже ніхто не слухав.

¹ Присілок м. Трипілля.

Поволи одряд зблизився до Таценків. Здалека серед ночі заблимали наче очі хижанів світла з хутірських хат. Я глядів на їх з невимовною, розпираючою груди тугою. Скільки принади, скільки семейного тепла, радощів і усміхів скуплялося біля мерехтячих отих в далечині світел! Як розкішно було-б тепер, поки на дворі вітер завиває тічною голодних вовків, в найбільшій навіть з тих хат! Чи розуміють, чи вміють оцінити се блаженство люди, що там живуть? — Я рішучо уважав в сій хвилі всякого, хто може нагрітися в теплій хаті, найбільш щасливою людиною. Моїм самотнім тепер бажанням було одну бодай ніч переспати в нагрітій світлиці. Скільки-б я був дав за те, щоб мої бажання сповнилися? Здається, що такі самі бажання, такі самі думки були в кожного з товаришів — партизанів.

До хутора оставало не більше як двісті кроків. Наперед висунулось трьох чоловік, як передня сторожа. Вони взяли кріси до рук і пильно слідячи за хутором посувалися поїд забором вздовж хутірської дороги.

В хуторі залаяли собаки. Сторожа пристанула і хвилю надслухувала, потім знову наче тині двинулася вперед.

Одряд ішов за передньою сторожею яких п'ятдесят кроків позаді. Розмови затихли, здавалося наче кожний дух запер в собі. Тільки чути було як лід тріщав під нашими ногами.

До хутора треба було підходити обережно. Большевики знали, що ми туди нераз заходимо і робили в хуторі або недалеко хутора засідки на нас.

Одряд дійшов до перших хат. Тут розділився. Нас трьох, Дудун, Кум і я, оставались в Таценках, а Колісник і решта партизанів пішли на Підгору.

Колісник зі своєю компанією скоро зник в темноті ночі, а наша трійка подалась на городи і ними зайшла під хату дядька Опанаса.

Мені якось чудно стало, коли ми осталися самі. Душу пронизувало якесь дивне почуття самотності. Мені здавалося, що я якоюсь злою, чародійною силою перенесений на край світа в відлюдні снігові пустелі, понурі, окутані вічною темрявою. Сю ілюзію знаменито піддержував краєвид, — сніжна одноманітна рівнина, унята з двох кінців хутора в темні рами ліса. Ліс напроти середини хутора віддалявся і виднів на овиді ледві замінним вигнутим гребінем. А на його наче сперлися цілим своїм тягаром, чорні смоляні хмари, збиті, одностайні, гнітючі мов туга, мов смертна тривога.

Ми дійшли під хату. Я з Кумом станув при дверях, а Дудун зблизився до вікна і тихо застукав. Зі світлиці продиралася в ванкир, в якого вікно Дудун застукав, смуга світла. В йому мабуть не було нікого, бо ніхто не відозвався. Дудун застукав іще раз.

На пів-темних шибах показалася широка тинь. Тинь зменшалася і зарисовувалася все виразніше, хтось підійшов до вікна.

— Хто там? Почувся з ванкира дівочий голос. То була хазяйська дочка.

Дудун нахилився попри вікно.

— Оксано, се ми, хлопці. Слухай, Оксано, скажи хай батько вийдуть!

Дівчина мовчки стояла хвилю в вікні і нічого не відповівши відійшла. Через деякий час

двері від світлиці заскрипіли, а в сінях почувлися кроки. Ще хвиля і засува в дверях з тихим скрипом відсунулась. В дверях станув дядько Опанас.

— Хто тут такий? — запитав він виходячи зі сіней.

— Ми, дядьку Опанасе, — прошепотів Дудун. Се ми. Не гнівайтесь, що вас турбуємо, але таке положення, що муслі до вас зайти. Просто ніяково говорити за чим.

Дядько Опанас пізнав Дудуна зразу по голосі, а мені і Кумові почав приглядатися з близька немов на те, щоб упевнитися, чи се свої „хлопці“.

— Так, се ви, хлопці — дядьку Опанас об поли вдарився. — От бідняги! Чого-ж ви так довго не заходили? Я вже не один раз споминав вас. Ви голодні мабуть? Ох лихо, от доля проклята, бодай і собаці не прийшлося так жити! Де-ж ви тепер пробуєте?

— Звісно, в Гошові. А де-ж инде жити? — відізвався Кум — от тільки що вилізли з його клятого.

Хазяїн розкрив широко двері.

— Заходьте в хату, брати, заходьте — беручи мене і Дудуна за руки прохав він — заходьте повечеряєте. От жизнь, от доля! Бідняги ви! Заходьте-ж.

Дядько стиснув нас ще сильніше за руки, і намагався ввести до середини. Та ми муслі тому відмовити, бо в хутір могла нагрянути „комуна“ і нам треба було матися „на чеку“. А ще до того входити в освітлену кімнату; з якої через освітлені і незакриті вікна всякий міг побачити нас з вулиці, було за ризиковно.

Ми вимавлялися, що в хату не можемо заходити та в кожного на думку, що там можна погрітися і повечеряти, аж слина підходила до рота, а голод пригадувався з подвійною силою.

— Ні, дядьку Опанасе, не тягніть нас до себе. Янщо у Вас є лишній бохонець хліба, то ви нам його дайте і ми підемо дальше. А зайдемо, то чи знаєте, що з того може вийти? надбіжить „комуна“, ми шугнемо в Гошів, а ваша хата з димом піде¹, — уговорював Кум дядька Опанаса, який все ще намагався нас ввести до себе в гості.

Дядько подумав хвилю, пустив наші руки і запропонував, щоб ми зайшли принаймні до сіней, звідкіля нас ніхто не побачить.

— Сюди — каже — винесе вам жінка вечерю, а Оксану пішлю на дорогу посторожити.

Ми глянули один на другого. Пропозиція була надто заманлива, щоб від неї відмовитися. Не думаючи довше, ми увійшли в сінні, дядьку Опанас вернув в хату. За хвилю Оксана вийшла на вулицю вартувати, поки ми будемо в сінях, а хазяйка винесла казан з борщем.

— Ах бідні ви, ах сердеги! — Мало не заголосила хазяйка, побачивши нас при світлі сірника. — Як вони бідні похудали! Ах лишечко! Гляди на їх Опанасе!

— Та я бачу, бачу. Ех хлопці, хлопці, щоб вас вже на волі побачити, — понуро промовив хазяїн.

В його голосі чулося стільки співчуття для нас, стільки пожалування, що нам самим

¹ Большевики загрозили всякому, до кого зайдуть партизани, розстрілом і спаленням майна.

ніяково стало. І всі Таценківці відносилися до нас як до рідних, як до своїх. Кождий дивився на нас як на своїх оборонців. Ми були для їх лицарями-героями, що стали за селянську кривду, за правду та за бездольний нарід.

З'ївши поспішно вечерю, ми подякували і хотіли відійти. За хліб згадувати тепер було вже ніяково. Доволі того, що повечеряли. Та дядько Опанас був з тих ширих українських натур, що любив поратувати „своїх хлопців“. Він не забув чого ми заходили.

— Жінко, а дайно двоє хлібенят — закликав він.

Хазяйка винесла хліб і подала йому. Ми відмовлялися як могли від тої милостині, та дядько не уступив.

— Беріть, хлопці, хліб, беріть. Дав би ще, та Бог свідком, що більш немає, остався ще тільки для дітей бохонець. А візьміть ще махорки на дорогу, — сказав підсуваючи мішок з тютюном.

Нічого було робити. Ми взяли хліб, взяли махорки, бо в нас її також від двох днів ні кришки не було і попрощавшись вийшли.

Щирість селянина зворушила мене до глибини душі.

— Пращавайте, хлопці. Хай Бог помагає, а коли вам буде чого треба, заходьте. Чим хата багата тим і поділимося — сказав на відхідному дядько.

Напросивши в хуторі з десяток хлібів, ми думали вертати вже в табор, та Дудун постановив вступити ще до дядька Гаванька по картоплю. Обережно пробираючись поза городами дійшли ми до Кузьминої пасіки.

Від Злодіївки подув проймаючий вітер і почав густо кидати великими, мокрими пластинами снігу. Ліс зашумів зловіщо, монотонно, якусь дивну пісню. Настала справдешня зима, понура ніч, про яку в казках розповідається. В такі ночі тільки вовки та страхи бродять по перехресних дорогах.

— Ну, в таку погоду і „комуна“ не рушиться, — буркнув Кум, кутаючись в свій башлик.

Ми задержалися при воротах дядька Гаваньки. Дудун передав мені мішок з хлібом, а сам з другим пішов до хати. Я з Кумом остався на сторожі.

Минуло не більше десяти мінут.

— Що се воно там ворухиться? Якісь чорні точки видно на снігу. Наче до хутора зближаються, — вдивляючись пильно в нічну темряву шепотів Кум.

Я глянув в ту сторону. З початку не замічав нічого, та згодом побачив темні рухомі пята. Вони йшли зі сторони Злодіївки.

— Прилагодьмо кріси, може бути, що се „комуна“... Треба Дудуна позвать... Кум не успів докінчити як з правого боку, з тої сторони хутора, що bliще Підгори, під самими майже загородами виринули силуети трьох їздців. Вони із за снігу рисувались мляво, невиразно наче привиди.

— Та се „комуна“! Ёй Богу „комуна“!... Біжим до Гаваньки, треба покликати Дудуна — ще тихше заговорив Кум схилиючись за тином.

Ми пустилися бігцем через город в сторону Гаванчиної хати. Дудун стояв біля дверей і ждав на картоплю.

— Дудуне, — крикнув Кум — „комуна“ до хутора підходить з двох сторін. Кавалерія вже отгутьчки за городами.

Дудун схопив кріса з плечей. В тій хвилі вийшов дядько Гаванько з картоплею.

— Спасибі, дядьку, — сказав Дудун і схопив сквапливо мішок. Ми не пращаючись навіть зі здивованим дядьком бігцем кинулися зпід хати в сторону поблизького чагарника. До його не далеко, але нам треба було перебігти поперек стежки поза городами. А на її другому кінці вже були кавалеристи.

Хильцем добігли ми до тину. Дудун і Кум в одній хвилі перескочили через його. Тин затріщав. Я хотів зробити те саме, але ранена рука, ще добре не вигосна, відмовила послуху. На тин мені ніяк не вдавалося викарабкатись, а тут ще та клята сумка з хлібом на плечах!

Дудун і Кум відбігли вже з десяток кроків, а я все ще чіплявся кіля, щоб вилізти на огорожу, та ніяк не міг. А кавалеристи, що остановились були на початку хутора піджидаючи мабуть своїх, зближались поволи в мою сторону.

— Візьміть хліб, а то не перелізу! крикнув я майже в розпуці за Дудуном і Кумом, яких і видно не було.

Здається, що кавалеристи почули тріскіт тина і мій голос, хоч я не дуже то голосно кричав. Вони на хвилю пристанули, а потім знову рушили поволи вперед.

Моє положення стало критичне. Кавалерія видно вже була в хуторі, а піхота, тобто ті чорні точки, що їх перший завважив Кум, також зближались до Таценків.

Кавалеристи в тій хвилі були не далеко. Я чув їх розмову і стратив вже всяку надію на ратунок. Дудун і Кум наче крізь землю провалилися. Мені оставалось тільки відстрілюватись до останнього, чи так передостаннього набоя.

Я обпер кріса об тин і ждав. Хвилі минали роками. Ще хвиля і кавалеристи зрівнаються зі мною. Тоді постановив я їх привитати огнем. Та в сій хвилі недалеко від мене грянуло два вистріли, потім ще два. Се стріляли Кум і Дудун. Вони почули мій крик і вернулися скриваючись по під тином, що я їх не завважив був.

Двох кавалеристів звалилось на землю, решта станула на секунду мов закам'яніла, але тільки секунду, бо в тій хвилі завернули коні і панічно пігнали назад.

Кум і Дудун підбігли, і перетягнули мене через тин. Котрийсь з їх взяв сумку з хлібом на себе і ми „рвонули“ в поблизький ліс аж за нами затупотіло.

— Ану разом по їх! сказав Кум коли ми добігли до перших корчів. Обернувшись в поле на команду, ми стрілили по два рази.

Та в тій хвилі большевицька піхота, що була вже недалеко городів, сипнула по нас огнем, аж корчі зашуміли.

Ми прилягли до землі і почали відстрілюватися. Серед большевиків счинився крик, гамір, метушня. З ріжних сторін було чути крики команди.

Сю хвилю ми використали і побігли в ліс. За деревами були ми безпечні.

— Добре що хліб і картопля є, — промовив Дудун втираючи піт з чола.

— Та і се добре, що та чортівська „комуна“ скорше не прийшла в хутір, а то знову завтра довелось-б було голодувати, — додав Кум.

Задержавшись випочати, ми закурили. З хутора ще якийсь час долітали крики, впало кілька вистрілів, — потім усе замовкло. Наче й нічого не було.

Антін Крезуб

Львів, 12. III—18. III. 1924.

У незабутнім

Нарис

ЦЕ було періодично, або меншими перервами. Ходили звичайно на працю кожен до свого району. Там стежили, як рубають ліс, валять велитенські дерева, розпилюють їх, виволікають з гушавин та спускають по жолобу до затоки в річці.

Віковичний ліс, що ще два роки тому дримав у таємничій думі, ховаючи в своїх непрохідних гушавинах казки, тепер стогнав, відгукувався болючим гомоном, коли падали один та другим могутні велитні-дерева. А вечером знову приходили до нього відкись з нетрів, де не зайшло ще руйнування, з тих глухих провалів та темних гушавин, приходили таємниці віків, що виростали разом з цими мовчазними дубами, сріблястими буками та стрункими смереками. Виходили у місячнім сяйві прозорі, легкі постаті, немов зіткані із цього сяйва, прокрадались, ховаючись поза стовбурами дерев тіні, і нахилились над трупами дідів-дубів, буків-лицарів та красунь-смерек. Схилялися, тужно похитувалися, переходили далі. Тоді в мовчазній тиші ночі чувся не то придушений плач сотен голосів, не то лунав з глибин каміння гір німий стогін болю та розпуки.

А коли ізза обріїв високих гір вітер починав гнати грізні буруни хмар, коли дерева розбурхано махали гиллям вершин і готіли в закликіві до помсти, коли весь ліс стогнав від пориву гніву і кресав блискавки об груді кремінних скель, тоді охоплював якийсь містичний страх людей, що лавами лежали в низьких бараках, бо одного разу звалився велитень підчас нічного бунту і задавив п'ятьох в бараках...

Лише, здається, їх двоє, що жили в тій маленькій хатині, майже над прірвою-берегом річки, розуміли усю трагедію і біль вікового лісу, але були байдужими до його болю, бо їхній власний біль лежав тягарем в душі та час од часу нагадував про себе. В такі дні недбало стежили за працею, байдужно дивилися тманими очима кругом себе — вони дивилися самі в свої глибини, в свої душевні нетрі. Там знову починалася праця, знову виходила з гушавин довічна туга, шукаючи собі пожитку-страви...

І чомусь починалось звичайно майже разом в обох, або негайно передавалось, немов по

бездротовому телеграфові до другого, що був в цей час в другім кінці ліса. Знали це, розуміли без слів і тому такого дня, після закінчення праці, один або другий ставив на стіл сулію з темним, майже чорним вином. Сонце, що в останнім відблисківі ховалося за гори, кидало з того боку річки смуги проміння і червоніло кровю в сулії з вином. Це була кров їхніх душ, котру вони пили. Пили перші шклянки мовчки, похмуро.

Щось тяжке, темне і болюче навалило на серце, росло і здавалось за хвилину охопить всього, задушить в своїх темних обіймах. Та кров-вино заспокоювало демона-тугу, втихомірвало та зупиняло її ріст. Тоді починали говорити. Майже завжди однаково, про одно і теж, майже тимиж словами:

— Коли кінець врешті буде цьому? Дико, глупо... — починав перший, провівши рукою по чорнім густім волоссі.

— А де вихід, укажіть що зробити, як вибратися із цієї дірки, з цього болота, в котрому ми психічно гинемо уже на протязі двох років? — похмуро відповідав другий, держучи міцно шклянку. З похиленої голови йому звисало пасмо русявого волосся, немов силилось прикрити собою глибокі зморшки на лобі.

— Мусить бути вихід, це абсурд, що його немає. І ми повинні знайти його, повинні пробратися десь до культурного центру, де є наші люде, де ми будемо жити й для себе і для нашої справи, а тепер ми лише звичайні злочинці і перед собою і перед нашою ідеєю. Сором, гірше ніж сором...

— Знаю, але де гроші для цього? Та і не досить одних грошей, потрібно мати звязки, а ми їх не маємо.

Перший стискав до болю руку, впивався нігтями у власне тіло і говорив знову, випивши з повної шклянки, так як це людина воду вміраючи від спеки та жаги.

— А було колись, була праця, було щось святе в поривах. Яке воно далеке і яке заразом близьке, немов було ще вчора. А ця пригода, коли ми лише втрюх роззброїли півсотні большевиків... Пам'ятаєте, які вони були осканжені, коли узнали нарешті нашу кількість...

В другого спалахнули очі, відірвалися від погляду в самого себе і глянули жваво, майже радісно кудись вперед:

— А особливо той кирпатий кацап, пам'ятаєте, кусав себе за руки від злоти, бісова лаптьовка! Ох, і дали-ж ми їм, не згірше ніж того разу, коли вони були захопили нас у левадах...

Згадки вязалися, плелися одна за другу, наповнювали собою маленьку кімнату, виходили поза неї і переносили туди, в далеке незабутнє... І все було ясним, все стало зрозумілим, не бачили вже більше перепон в досягненні майбутнього...

Із лісу вийшли тіні, зазирали в прірву темної річки, дивилися на чорне шуміння широких хвиль між скелями камінних глиб, потім підкравалися до хати та заглянули в освітлене вікно. Там бачили дві постаті із тих страшних, що рушили ім хату-ліс. Вони тремтячими руками пили з шклянок свою червону кров та говорили щось з гарячими, шаленими очима на побліднілих лицах...

Другого дня, як і звичайно на протязі уже двох років, рубали ліс. Столітні дерева падали із стогоном, підтягі біля кореня, ламали падаючи руки-гілля і встеляли собою мохи лісу. Вони знову кожен в своїм районі стежили за працею і байдужно дивилися на дике знищення, на смерть дерев. Душі були наповнені німою тугою, що знову спала і берегла в собі згадки минулого.

Так минали дні. Лише одного разу, коли зійшлись до купи і дивилися, як валили могутнього дуба над самою прірвою, лише того разу, коли дуб, гордо струснувши головою, неждано впав до хвиль бурхливої води, лише того разу щось відгукнулось в душах. І то лише на мент, а потім знову стояли і стежили, як колихалися на хвилях широкі віти дерева і неслись кудись далеко, певно до безмежних просторів морів...

Василь Некрашевич

Сучасна музика в портретах

II. Франц Шрекер

ФРАНЦ ШРЕКЕР уродився 1878-го р. в Монако, як син німецьких родичів. Його батько, фотограф, вмер в кілька літ опісля, лишаючи жінку та четверо дітей зовсім незабезпеченими. Родина опиняється в Відні, та незабаром 14-літній (найстарший) син Франц починає заробляти на життя — не лиш на своє, але й цілої рідні. В пригоді стає йому поверховне знання скрипки, на якій почав вчитись перед кількома роками в якійсь другорядній музичній школі. Маючи 15 літ, заробляє як органіст парохіяльної церкви в Діблінгу (Döbling, передмістя Відня) та в рік опісля засновує муз. кружок з малим хором та оркестрою, для котрих-то компонує, інструментує, і якими диригує. В межичасі був прийнятий до консерваторії, де починають звертати на нього увагу. Незабаром виконують прилюдно його „симфонію A-moll“, далі 116 псалом“. Цей останній твір — кінцева праця в консерваторії — інтересує тодішних великих віденських диригентів: Фердинанда Лева і Гельмесбергера, які виконують його „Романтичну сюту“, увертюру „Еккегард“ та хор Schwanengesang. Вже в тім часі починає Шрекер займатись театральними плянами: після першої проби, опери на одну дію Die Flammen, пише протягом трьох тижнів лібретто опери Der ferne Klang, а незабаром і музику до нього. В р. 1908 засновує „Фільгармонічний хор“ та як його диригент починає вести у Відні живу акцію в користь сучасних композитів, виконуючи цілий ряд їх творів. В р. 1912 покликаний на професора композиції в муз. академії у Відні, а далі, коли ім'я Шрекера набрало інтернаціонального значіння, покликають його в часі світової війни на становище директора Hochschule für Musik в Берліні, яке і досі займає.

Крім кількох зшитків пісень та вище наведених творів написав Шрекер на велику оркестру „Фантастичну увертюру“, Kammer-symphonie на 23 сольових інструментів, Vorspiel zu einem Drama, пантоміну Der Geburtstag der Infantin, опери: Der ferne Klang, Das Spielwerk und die Prinzessin, Die Gezeichneten, Der Schatz-

gräber, Irrelohe. В кінці лібретта до трьох опер, які ще їдуть на композицію: Der rote Tod, Die tönenden Sphären, Memnon.

Як видно з списку тих творів, Шрекер передівсім — можна навіть сказати: виключно — драматичний композит. Як такий він займає в новіших часах перше місце побіч — не після — Вагнера. Але твори Шрекера, самі собою, дуже далекі творам Вагнера.

Суть драматичної акції в операх Шрекера лежить в найглибших глибинах людської душі та людських почувань. Ядро її лежить поза межами конкретного та реального. Під впливом цього стоїть і музика Шрекера: зображуючи почування, значить — прояви ірраціональні, вона проявляється в першій мірі в широкій мелодійній лінії (але це не Вагнерівська spendliche Melodie, а своєрідна Шрекерови мелодійна лінія сучасного дня), яка — в противенстві до логічної в самій своїй суті, мотивіки — найбільше стоїть ірраціональній суті почування. І в тому отже різниця між Шрекером і Вагнером, котрий-то навіть внутрішню акцію, себто ту, яка відбувається в душі дієвих осіб, зображує мотивічно. Далі: Вагнер змагав все до можливо найбільшої плястики в своїй музиці; стремління чи бажання Шрекера: повести свою музику на безконтурний, безтілесний — так сказати-б: фатаморганний шлях звукової кольористики.

При кінці аналогій, а радше різниць між Вагнером і Шрекером, опинились ми на точці, яка являється вихідною для творчості Шрекера. Заголовок першого великого драматичного твору Шрекера Der ferne Klang, можна вважати характеристикою його музики. Цей „далекий звук“ це те, що рішає в виборі його текстів та в музичній концепції твору. Візія далекого, таємничого звуку, візія незнаних, загадкових звукових сполук, стоїть безпереривно в уяві Шрекера. Тим-то і пояснюється його індивідуалізування кожного інструменту зокрема, індивідуалізування подібне тому яке бачимо вже у Малера та — степеноване ad absurdum — у Шенберга. В партитурах Шрекера не знаходимо ніодного голосу, який мав би служити лише до виповнення чи зміцнення звуку (т. зв. Füllstimme) — кождий інструмент трактований майже солістично, кождий сповнює свою окрему, індивідуальну задачу.

Слухати опер Шрекера з фортепяного витягу — дуже важко. Кожда найменша фраза подумана та відчута оркестрально, і виключно оркестра, Шрекерівська оркестра, може її віддати. Шрекер не інструментує ніколи своїх творів, написавши їх передтим в фортепяновім витязі, як це робить більшість композитів; свої партитури він пише відразу.

„Його музика хоче мерегтіти, не переконувати, хоче очаровувати, не доказувати“, говорить біограф Шрекера, Гофман. А далі: „Новий вигляд Шрекерівської арії, являється золотом серединою між передвчорашнім днем: пануванням голосу, і вчорашнім днем: пануванням оркестри.“

Шрекер є, рівно як Вагнер, сам творцем своїх текстів. Їх дієві особи відзначаються двома характеристичними прикметами: безмежною тугою мистця за осягненням своїх мрій й еротикою. Після неї: смерть. Але не смерть в наслідок резигнації, туги за спокоєм, але

смерть після найвишого щастя, то якому нічого іншого не може слідувати, бо цей суперлятив можливий лише — в вічності.

Злишнім і казати, що опери Шрекера є досі вершком технічних та музикальних труднощів для співаків, оркестри, диригента. Вершок знов труднощів зпоміж опер Шрекера, находимо мабуть в найновішій його творі *Irrelohe*. Мені трапилось бачити партитуру цієї опери безпосередньо після закінчення її композиції. Пам'ятний буде це день для всіх нас присутніх тоді учеників Шрекера, коли минулого року явився він на лекцію з книгою колосальних розмірів під пахою, та отвіраючи її сказав до нас: *Nun, Kinder, gestern habe ich meine „Irrelohe“ beendet*. До одного фортепяну сів проф. Імайндль (один з найліпших колишніх учеників Шрекера), якому Шрекер повірив зробити фортепяновий витяг з *Irrelohe*, при другому фортепяні сидів сам Шрекер з партитурою, та

оба вони граючи, та співаючи партії, обзнайомлювали невеличкий гурток учнів та кількох визначних берлінських музиків і приятелів Шрекера з новим його твором.

Шрекер не є лише великим композитором, але і великим учителем. Будучи великим контрапунктистом (з сучасних композиторів одного хіба Бусоні можна поставити поруч Шрекера під оглядом контрапунктичного знання) — накликає він все своїх учеників до як найповажніших студій контрапункту, вважаючи його основне знання конечним для композиста кожного часу.

Можна напевно числити, що останнє слово Шрекера — який сьогодні в силі віку — щойно почуємо. Яке воно матиме значіння для будучої музики — будуччина покаже. На кождий случай: в драматичній музиці нинішнього дня слово має передовсім — Шрекер.

Антін Рудницький

Найзнаменитша містифікація

У другій половині XIX-го ст. Французька Академія в числі своїх славетних членів з гордістю лічила Еміля Шаслеса, математика і філософа в європейським реноме. Він мав жагучу манію до автографів, якій жертвував і час і гроші. Про те збірка його автографів була відома на весь світ. І дійсно, її украшали: любовні листи Сафо Лезбійської і Клеопатри, побожні листи Магдаліни Грїшницї, інтимне листування Софрата, Платона, Архимеда, Александра Македонського, автографічний акт оголошення війни Маврам Карлом Мартелем; перепустка видана штабом Юлія Цезаря під час облоги Алезїї в Галлії і, звичайно, листи Жанни д'Арк.

Нова доба була не гірше представлена в збірці Шаслеса: докладний лист Христофора Колумба до Рабеле про мешканців і рослини Америки; підтвердження Америго Веспуччі відкриття Колумба; лист Мартина Лютера до Рабеле з подякою за антипапїстський памфлет.... Ах, що це була за збірка!.... Листи апостола Павла, Ньютона, Паскаля, Декарта і навіть.... були чутки.... лист Ісуса Христа.... Збирачі всіх країн не спали по ночам, а мріяли про збірку Шаслеса.

Не в приклад іншим колекціонерам, ревним до своїх скарбів, Шаслес був великодушний і щедрий. Він не вагався дарувати найкращі примірники своєї збірки ріжним європейським науковим інституціям. В 1865-ім р. він віддав Флоренції дорожній автограф Данте. В слідуючій році Шаслес пожертвував Бельгійській Академії два листи цїсаря Карла X до Рабеле. В одному з цих листів цїсар прохав Рабеле розрішити... проблему квадратури кола...

Цїкава річ, у збірці Шаслеса були лише автографи, корисні для Франції. Листи св. Петра були надзвичайно похвальні для Галлії; коли Клеопатра рішила вислати свого сина студіювати науки, то в Марсель направила його.

В 1866-го р. великодушний меценат пожертвував Французькій Академії невиданий лист Рїшельє, який якраз стосувався до засновання Академії. Лист цей був видрукований в Наукових Справозданнях Славетної Інституції. В урочистім засіданні голова Шеврей подякував Шаслена за його великодушний дарунок і спитав, коли він поділиться з Академією своїм надзвичайним відкриттям про Паскаля і закон притягання, про що кружляли вже чутки в суспільстві.

Добрий і великодушний Шаслес відповів, що його надзвичайно важна праця, яка поверне Франції відкриття, котре досі вимогали Ньютон і Англія, ще не закінчена, але він незабаром поділиться з своїми колегами двома важними листами Паскаля до Роберта Бойля....

Ерудити всіх країн захвилювалися. Як і слід було чекати, найбільше хвилювалися англійські. Вони підняли крик, що це містифікація. Після довгої бо-

ротьби нещасний Шаслес повинен був прийняти, що він став іграшкою фальсифікатора співгромадянина Врен-Люкаса....

Так, все те, що ви прочитали, не жарт, як можна болоб думати через нечуванність фактів, а сама справжня реальність.

Моторний Врен-Люкас сфабрикував тисячі документів, за які Шаслес в щирім довірї виплатив біля 200 000 франків... і Академія Наук друкувала їх в своїх справозданнях. Отсей Врен-Люкас, який попив у дурні найвченніших і найосвіченніших мужів свого часу, хто він був? Палеограф, архівіст, історик? Він напевно, зробив глибокі студії? Це був самородок, син селянина. Він надзвичайно багато читав, але не вмів правильно писати по французьки.

Ви уявляєте собі скандал в науковому світі, конфуз Академії і стан бідного Шаслеса?....

В вязниці Врен-Люкас написав мемуар, де виправджував свої фальсифікації глибоким патріотизмом, бажаючи „реститувати для Франції інтелектуальний скарб, заграбований іншими націями“. Суд все же засудив його на 2 роки вязниці.

Оцю історію найзнаменитшої містифікації розповідав в спеціальній праці кілька часу тому Жорж Жїрард, цитуючи також головні „документи“ містифікатора....¹

.... У Анатоля Франса *Monsieur Bergeret* каже: „Клію має свої кишени, повні фальшивих документів. Хто посміє їх ревізувати? ... В деякі дні, я почуваю себе учнем отця Гардуена. Цей вчений езуїт вже в XVII-ім ст. запевняв, що всі античні твори не автентичні, за винятком двох чи трьох; що, певно, Енеїда була складена вченим Бенедиктинцем у XIII-ім ст., який бажав розповісти алегорічно подорож св. Петра в Рим, що оди Горация вийшли звідти-ж і що всі античні медалі фальшиві“....

Ілько Борщак

Українська книжкова та графічна виставка у Празі

(Пор. Образковий додаток)

З приводу 350 роковин друкарської штуки на Русі зладив культурно-просвітний відділ „Українського Громадського Комітету“ у Празі першу українську книжкову та графічну виставку, задумуючи дати для своїх і для чужих огляд нашої книжкової продукції еміграційних часів 1918—1923. Виставка

¹ Книжка має таку назву: „*Le parfait secretaire des grands hommes*“ (Доскональний секретар великих мужів).

була закросна на велику скалю й комітет подбав про всесторонню рекламу так, що до виставки привязувано великі надії. Однак еміграційні обставини не пройшли безслідно і коло цієї справи. Перше всього комітетові не вдалося підшукати відповідної хати, в якій можна-б було примістити цілу виставку й розмістити відповідно книжки, треба було розірвати її відразу на книжкову і графічну й примістити кожну деінде, першу на високому піддашшу при Вацлавському наместі, другу — в „Krasoumn-ий Jednot“ і у парламенті. Обидва приміщення виявилися дуже тісними. На книжковій виставці треба було не тільки майже класти книжку на книжку так, що майже затрачувався всякий перегляд, але деякі, дуже цінні й цікаві об'єкти класти прямо на підлозі. Щойно в часі виставки поширено таблоти й пороблено місця на стінах і так приміщено там так важкі відділи як пресу, таборіві видання, ноги і т. д. Задля тісноти деякі другі видавництва, а то й території прямо загубилися. Не менше тісненько було і на графічній виставці. Мабудь через те журі доволі критично віднеслося до предметів виставлених графік і деякі залишила таки на книжковій виставці.

Поза тим і загал виставців не віднісся до виставки так, як слід. Деякі видавництва навіть не відповіли на запросини взяти участь у виставці, деякі відмовилися, побоюючися за цілість своїх видань, а деякі поприсилали свої експонати щойно в час самої виставки. З тих причин, як також з огляду на великі кошти, комітет відступив від видання заповідженого каталогу, хоч такий каталог був би незвичайно бажаним і корисним.

Ці обставини мусіли очевидно вплинути некорисно і на самім розкладі та на вартості матеріялу. Відділи Радянської України й Буковини були дуже бідні й przypadкові: перший з них зложено з книжок, przypadково „присутніх“ у Празі, другий же не тримався визначених часових кордонів і містив між иншим і старі друки зперед 1918-го року. Припадковий характер зраджували поза тим цікаві й цінні відділи Шевченківський і Чужомовних Українців. Шевченківський відділ, зладжений д. Богачьким, із книжок його бібліотеки, містив в суміш всякі Шевченкіана рвнних часів, починаючи старими виданнями творів, а кінчаючи картинами, але не давав навіть приблизного поняття про багатство літератури про Шевченка; при деякій підготовці й системі, цей відділ можна було зробити дуже гарним, причиняючи тим самим до поширення Шевченкового культу між своїми і чужими. Поза рамці виставки виходив відділ „Україніків“. У Празі при кількамисичній підготовці можна було зібрати більше комплетні збірки: так напр., дуже легко можна було здобути німецькі публікації, яких виставлено доволі мало, хоч їх число за сам час, охоплюючий виставку (1918 до 1923), дуже велике.

Сумне вражіння робив відділ преси, який можна було поставити справді гарно, бож показових примірників часописів багато навіть у самій Празі. Тимчасом сей відділ зложено і неповно, і безсистемно. І свій, і чужинець з цього відділу не міг набрати

ніякого поняття, або тільки хибне поняття про нашу пресу.

Цими критичними увагами не хочу сказати, щоб виставка не була цінна й цікава. Навпаки, вона показала, що у нас є достаточний матеріял, щоб виступити навіть перед чужими і що деякі відділи й видання дорівнюють вповні європейським. Навіть з поверхового перегляду глядач відніс вражіння великого поступу не тільки щодо кількості, але й щодо якості та зверхного виконання книжок. Хто бачив і знав наш видавничий дорібок кінця XIX-го століття, цей міг справді й чудуватися й любоватися. За короткий час звідкись узялось тільки видавництв і тільки гарних, добре виконаних видань. У самій виставці взяло участь коло 50 видавництв, а загалом виставлено понад 1000 книжок, що здебільшого відбігли вже від старих шаблонів і представляються цілком „модерно“. Видавництва звертають увагу уже на зверхній вигляд книжки й графічна виставка, на якій виставлено понад 200 експонатів (здебільшого Нарбута, Бутовича, П. Холодного, П. Ковжуна — 48 експонатів, О. Кульчицької — 11, Р. Лісовського, Л. Лозовського, П. Омельченка, В. Січинського,) дала тільки вибір кращих зразків, яких далеко не вичерпано.

Виставка виявила теж велику різномірність, а zarazом нерівномірність продукції поодиноких частин нашої території. Комітет зробив добре, що розбив весь матеріял по територіям (1. Чехословачина, 2. Австрія, 3. Німеччина, 4. Польща, 5. Волинь, 6. Галичина, 7. Буковина, 8. Радянська Україна) і дав відвідувачам можливість слідити за розвитком і характером продукції поодиноких територій. Не треба згадувати, що всім кидається в очі велика диспропорція в книжковій продукції українськими землями й еміграцією: на жаль, еміграція усяди домінувала. Сумно теж приходилося глядіти на бідну з конечности продукцію Волині, Буковини, а навіть Наддніпрянської України.

З жалем треба було сконстатувати упадок галицької продукції і то так, що до числа, як і до якості. Як бідно виявлялася богата до недавня продуктивність таких видавництв як „Наукове Товариство ім. Шевченка“, „Видавничка Спілка“ і „Просвіта“ у Львові.

Зріст нашої книжкової продукції на Наддніпрянській Україні, особливо в р. р. 1917—1920, видно було із виставлених графіконів. З дуже добрим графіконами виступила теж Сільсько-господарська Академія в Под'єбрадах і ужгородська „Просвіта“. Алеж бажано, щоб на найблищій виставці такі графічні таблиці були про цілу українську книжкову продукцію.

Загалом виставка принесла велику користь. І чужі, і свої побачили по раз перший більш-менш більшу збірку українських публікацій. Через виставку перейшло багато сотень відвідувачів, бачило її багато чужинців, заговорила прихильно чужа преса. В кожному разі зроблено добрий початок і треба надіятися, що на ньому не скінчиться, що виставки української книжкової продукції стануть сталою інституцією.

З. К.

З останніх років української кооперації

ДНЯ 18-го серпня 1919-го року українській кооперації налічували 50 літ існування, бо перше позичкове товариство з'явилося на Україні в 1896-му році в Гадячі. Але розвиток української кооперації аж до 1906-го року був дуже кволий і українська кооперація, включаючи і Галичину, де перше кредитове товариство з'явилося лишень року 1894-го в Перемишлі, не добирала і до 1000 кооперативів першої степені. Але в 1906-му році, коли зріст кооперативів першої степені почав помітно збільшуватись і роля його в економічному життю українського селянства почала ставати помітною, українська кооперація як фактор національного відродження не мала майже ніякого значіння.

Правда можна бачити поодиноких українських кооператорів, які вже зрозуміли первостепенне значіння кооперації для національної роботи, можна вже чути сміливий голос Миколи Левицького, В. Доманицького, Юркевича і т. д., але се були поодинокі люде, які хоч і сміло вже звязували питання національного відродження з економічним рухом нашого селянства, які вже використовують кожну можливість, щоб внести національні мотиви в стихійно ростучу кооперативну роботу, але се були поодинокі люде, поодинокі зусилля, без керуючого центру, без організаційної бази і хоч всі майже сі поодинокі — інтелігенти-націоналісти — кооператори належали до Т. У. П. (Товариства

Українських Поступовців), але ТУП навіть не спромогався тоді подумати про організаційну базу для сеї, може найважливішої галузі національної роботи в перші часи після 1906-го року. Наскільки часи після 1906-го року були для української національної роботи ще глухі, доволі згадати, що будучі провідники національної української кооперації не тільки далекі були од національних питань, але один із них Д. Коліух був інструктором Центросоюзу при славнозвісному „Южному Бюро Потребительской Кооперації“ в Києві і викидав з Бюро співробітників за розмови українською мовою, другий — Х. Барановський, хоч і вийшов з нетр нашого села, не тільки сам не вживав української мови, але й вів боротьбу проти української мови, коли ся боротьба розпочалася в Київському Союзбанкові. Взагалі треба сказати, що національні мотиви в роботі української кооперації, хоч і виникають до 1911-го року спорадично і з наростаючою силою, але цілком неорганізовано, не пляново, без певної лінії, без певної керуючої руки.

Тільки 1911 рік треба вважати поворотним в сьому відношенні, рік народження товариства „Наша Кооперація“. Власне се товариство мало в своїому складі лишень одного безпосередньо працюючого кооператора, П. Пожарського, який тоді був інструктором Київської Земської Управи, решта-ж складалася тільки з починаючих кооператорів: О. Степаненка, Олеса, Порша, Володимира Коваля і трохи пізніше М. Стасюка і В. Галевича, та авторки сих рядків.

Народилось товариство, як взагалі народжувався наш національний рух — стихійно. Виникло з товариських бесід, з свідомости крайньої необхідности керуючої і направляючої руки в національній роботі серед кооперації, в свідомости необхідности центра, який би зібрав в організовану силу поодинокі працюючих, національно свідомих розкиданих по всій Україні кооператорів. Тим хто пристав до українського руху після великої революції, трудно зрозуміти тих, хто приймав в ньому участь до 1917-го року. Життя котилось так буйно, російсько-жидівський капітал давав такий пишний розцвіт російській культурі, що власно в містах смішно було і мріяти про національне відродження; села-ж — субстрат національної потенціальної енергії, засипались не тільки копійчаною книжкою Сытина, Губанова, нашого-ж земляка з Одеси Фесенка і т. д., але що страшніше ставало — села перевертались пишним розцвітом земської роботи, яка не тільки кидала сотні тисяч книжок, прекрасно написаних, але російською мовою, яка посидала тисячі агрономів, що майже виключно орудували російською мовою.

Тільки безнадійні мрійники могли не помічати сього і думати про якусь національну культуру. На щастя в кооперативній роботі, такі мрійники зібрались тісною, смисловою, твердою громадкою, яка тверезо задивлялась на дійсність, ясно накреслювала перспективи, сміло складала пляни і сміло уміла їх виконувати.

Власне плян складався дуже просто: 1) кооперативна часопись на українській мові, яка-б стала ідеологічним провідником українського руху в кооперації, і 2) організація боротьби

за захват в українські руки новонароджених союзів кооперативів і притягнення до них на виучку, а опісля на керування ними, свіжих, національно настроєних елементів.

Се були власне головні пункти таємної програми товариства „Наша Кооперація“ в Києві, яка заклалась як товариство на вірі для видавничої роботи.

Душею товариства був Олександр Степаненко. Багато сплелось коло сеї фігури вже опісля, і доброго і лихого. Але всі, хто знав О. Степаненка з тих давних часів української роботи, безумовно не можуть не признати, що се криштально-чесна душа, ентузіаст національного руху самої найвищої міри, відданий національній роботі не тільки до глибини душі, але й до повної глибини своєї власної кишені. Все власне, що тільки мав Степаненко, все було віддано на справу „Нашої Кооперації“. Розпочато було видання „Засів“, тижневого журналу, опісля — журналу „Наша Кооперація“. Всі дефіцити покривав Степаненко без найменшого слова з тих 10.000 карб., які достав він як спадщину. Всі командировки на всякі зїзди, вся агітаційна робота не тільки покривалася Степаненком, але й двигалась його кипучою енергією. Трьохрубльові паї, які склали члени „Нашої Кооперації“, звичайно не могли служити фондом для видання літератури.

Але у всій широті стала робота „Нашої Кооперації“, коли пошастило притягнути як секретаря редакції М. Стасюка, а пізніше яко члена — В. Галевича. Журнал дійсно зробив своє велике діло. Він не тільки дав можливість зібрати до купи всі свідомі національно сили, але дав їм же провідну лінію в роботі, робота в самих низах кооперативних повелася вже систематично і пляново, свідомі сили зростали і за який вже один рік роботи, можна було спромогтись до демонстрації національних сил в кооперації.

Таких демонстрацій було зроблено кілька, вони прислужились широкій популяризації національних мотивів в кооперативних низах, але особливо помітним була демонстрація національних сил на всеросійському кооперативному зїзді в Києві в 1913-му році і на зїзді по збуту. На тодішній виставці „Наша Кооперація“ вже зуміла захватити місце секретаря кооперативної секції і посадити туди М. Порша. На чисто національну кооперативну демонстрацію тоді ще було мало виглядів, промови говорили ще виключно на російській мові — але вже був зібраний весь національно свідомий елемент в одноцільну групу і під умілим диригуванням Стасюка і Пожарського, вже дивував присутніх своєю організованістю. Головна увага „Нашої Кооперації“ була звернена не на чисто національні мотиви, а на „спор Южан с Северянами“. Уже в 1913 році досить назріла незадоволеність широких українських кооперативних кол „тороватостію“ московських товаришів і всім в печінках сиділа центросоюзівська „Южно-Русская Агентура“ на Подолі в Києві, яка так безславно кінчила свою завзяту боротьбу з українством. Ясна була необхідність роздути його чисто кооперативну незадоволеність до найвищої міри, ясно було все величезне значіння для національної роботи сього незадоволення і тому то головним завданням „Нашої

Кооперації“ на зїзді і було роздмухати вогонь сього незадоволення.

Виконано все було як по нотах і власне з сього зїзду і почався кооперативний спір між Южанами і Сіверянами, у всій його широті. Не один кооператор, після сього зїзду, який і не задумувався досі про національне питання, вислухавши спору, повертався національно свідомим до дому.

Але мабуть найбільшу роботу зробила „Наша Кооперація“ в прискорені погибелі центросоюзівського „Общого Дїла“ з таким ніби то навіть, лояльним до українського руху кооператором Беретті і центросоюзівської „Южно-Русской Агентури“. Майже в кожному числі „Засіву“ а після — „Нашої Кооперації“ згадувалось „добрим“ словом про сі організації і розкривалась їхня „кооперативна робота“. Але що важніше, то се те що гурт „Нашої Кооперації“ виступив як агітаційний центр проти московських звичок і намірів, і можна сказати сміливо, що не тільки ні один кооперативний більший, чи менший зїзд не обходився без виступів національних груп, але сі виступи розгравались як по нотах. Можна сказати навіть, що ні один сільський кооператор, побувавши в Києві, не вертався до дому не будучи розагітованим представником „Нашої Кооперації“. Поволі почали організовуватись, маючи приклад „Нашої Кооперації“, а почасти стихійно і провінційальні кооперативні і національно-свідомі сили. Тепер трудно оцінити і ясно уявити всю ту буденну, дрібну, але вперту і систематичну роботу сього національного кооперативного центру. Без засобів, з самими нікчемними зарібками, проти незмірно сильнішого супротивника, невеличка група людей вела завзято, пляново з ентузіазмом боротьбу, але ся боротьба дала перші зародки системи і плянкової боротьби, а також і організації національно свідомих сил у всеукраїнському масштабі.

Авторці сих рядків прийшлося вибути з рядів „Нашої Кооперації“ по „незалежним“ причинам, бо ні один з губернаторів на Україні не хотів пустити в свою губернію її чоловіка, і довелось їхати в Петербург. Але „Наша Кооперація“ з 1913-го року вже настільки закріпила свої позиції і підготовила ґрунт, що в недовгій часі в Київському Союзбанкові зявляються яко члени правління з „Нашої Кооперації“ О. Степаненко і Стасюк, а на провінції систематично, майже по певному плянові проводяться в члени правління в новонароджених кооперативних союзах національно свідомі кооператори. Київ сам по собі і Київський Союзбанк, як новозавойована цитаделя стає провідником ідейного національного руху і розпочата пляномірно „Нашою Кооперацією“ систематична робота з сього часу росте вже стихійно і широко, так що і „Наша Кооперація“ починає не поспівати за сим буйним ростом національної сили в кооперації.

„Наша Кооперація“ не перестає існувати в формі підпольного товариства прикритого фірмою „Товарищества на вїрї Наша Кооперація“, але нелегальні рямки роботи ставали її чим далі, тим тіснішими і життя вимагало більш широкого виходу новим силам.

Наслідком сього майже виключно інергією сил так чи инакше вихованих „Нашою Кооперацією“ являється „Народня Торговля“ з В. Галевичом і авторкою сих рядків на чолі, далі „Централ“ з П. Пожарським і В. Ковалем, а далі „Дніпросоюз“ з ... б. центросоюзівським інструктором Д. Коліухом.

Треба сказати, що громада кооператорів-Українців по виробленому плянові ще „Нашою Кооперацією“ старалася втягувати в свої ряди все, що хоч трохи було талановите і не виявляло свого ворожого духа до українства.

Підчас народження „Дніпросоюзу“ Д. Коліух був управителем кооперативної крамниці Південно-Західних Залізниць і визначився своєю енергійною вдачею та купецьким таланом, от через що українська група кооператорів на установчих зборах „Дніпросоюзу“, хоч і пам'ятала україножерське і центросоюзівське поводження Коліуха в „Южно-Русской Агентурї“, таки погодилась на його вибори, після того як Коліух урочисто обіцяв навіть поширяти українські тенденції в новонародженому „Дніпросоюзі“.

З сих то цитаделів: Київського Союзбанку, Народної Торговлі, Централу та Дніпросоюзу і вирости ті сили, які організували далі Центральний Кооперативний Комітет, Українбанк, Український Страховий Союз, Книгоспілку, Молочарсоюз.

„Наша Кооперація“, як тісний підпольний гурт, вже вмирає з 1915-го року, бо своє завдання він виконав; розпочиналась незміряно ширша робота на підготовленому ґрунті; активно свідомо українська кооперативна громада розрослась до такого числа, що вже її не вмістити було в рамки тісної підпольної організації, та й новозавойовані фортеці давали вже можливість для ширшої, глибшої роботи, до систематичної роботи на селі, яке творило стихійно тисячі нових кооператорів, але яких до сього часу майже не торкалась національна сторона роботи.

Се завдання — прищепити національні тенденції кооперативам першої степені, роздмухати в них національний вогонь — се завдання було незміряно глибоке і широке і вимагало тисяч нових сил. Але український свідомий елемент серед кооператорів; хоч і досяг до початку революції цифри, про яку не можна було незадовго перед тим і мріяти, все таки налічувався лишень сотками, а не тисячами і не десятками тисяч, як сього було треба.

Галина Коваль

Афоризми

РОЗПУКА І КАТАСТРОФА — се не суть політики; се кінець політики. (Вірт)

ПАТРІОТИЗМ — се часто останнє прибіжище драбуги. (Х)

Шевченкіана

ОСТАННІ місяці принесли на Радянській Україні деякі нові праці над студіюванням Шевченкових творів.

Перш усього Український Держвидат покликав до життя окрему комісію для видання творів Шевченка. Комісія розпочала роботу так, щоб у 1925-му році розпочати вже друк творів. У зв'язку з виданням творів проф. О. Синявський мав відчит на одному з відкритих засідань харківської наукової дослідчої катедри язиковознавства. У харківській літературно-етнографічній секції асп. Тиховський дав критичну оцінку існуючих бібліографічних показників Комарова й Ямека.

І. Я. Айзеншток підготував до видання повне видання з коментарями Щоденника Шевченка й нове видання Кобзаря в купі з М. А. Плеваком. Рівночасно накладом „Книгоспілки“ вийшов у Харкові (1924, стор. 88) скорочений Щоденник Шевченка під редакцією і з примітками та вступною статтю М. Плевака. Як бачимо з рецензії В. Коряка у Шевченківському числі „Вістей ВУЦВР“ (ч. 10 з 9-го березня), вибір з дневника зроблено дуже дбайливо, бездоганно й совісно, а сама книжка вважається цінним вкладом в літературу Шевченкознавства. Трохи матеріалу розкинено по часописах і журналах, що вийшли з приводу роковин. Так у згаданих „Вістях“ маємо статті про садок Шевченка в Оренбурзі, про Кирилівку.

Поза тим кілька річей полишилося поки що ще в рукописі. І так, Е. Л. Спиридович написав розвідку „Релігійні погляди Шевченка“, що опирається на студії Річицького „Шевченко в світі епохи“, виданій цього року у берлінському „Космосі“. Працю Спиридовича взяло до друку В-во „Шлях освіти“, а частину її видрукували „Вісти“. Так само накладом В-ва „Червоний Шлях“ готується до друку або друкується вже збірка критичних нарисів Ол. Попова, де один нарис присвячується Шевченкові.

Крім цього треба ще занотувати дві інсценізації творів Шевченка. І так, Я. Мамонтів видрукував у В-ві „Рух“ (Харків 1924, стор. 16) інсценізацію поезією „У тієї Катерини“ (2 дії), яку рецензент „Вістей“ М. Марусик називає вдатною, що лишає сильне враження. За те бліда й не цікава має бути дитяча пса на 1 дію П. Волобуєва: „Мені 13-ий минав“, (Харків, Книгоспілка, 1924. Стор. 16).

З. К.

Нібелюнги

(До образків)

ГЕРМАНСЬКИЙ, легендарний епос „Нібелюнги“ не втік від кінематографічного оброблення. Недавно показано нам на екрані, не дуже щасливо, Іліяду Гомера. Здавалося, що кінематографічна інтерпретація епохових архитворів літератури і великих переказів все лишає щось до бажання, тому що не домовляє і зменшує вартість і красу найбільших здобутків людської думки. А однак, по двох роках праці вдалося режисерови Лянге вхопити „Нібелюнгів“ в ряд образів, котрих артистична вартість надсподівано висока і дає дійсно естетичне враження.

„Нібелюнги“ розбито на дві частини. В першій міститься легенда Зигфрида, в другій — пімста Крїмгільди. Рукопис пані Теї фон Гарбон держаться вельми стисло тексту пісні про Нібелюнгів й оповідає діла Зигфрида від хвилі, коли горой кує свій меч, іде в дівчий ліс, де великанський змій сіє страх, і погром. Велична боротьба Зигфрида з змієм. Зигфрид, убивши змія, купається в крові його і стає недосягим для мечів усіх противників. Але доля, пімста долі інакше кермуєть майбутнім. Листок паде на плечі Зигфрида. І те місце, не скупане в крові змія, буде як пята Ахілла, жерелом його смерті. На дворі Гунтера вінчається Зигфрид з його хорошою сестрою, Крїмгільдою. Передтим, Зигфрид переміг Альбериха, Нібелюнга, і здобув сітку-невидимку. Тепер помагає Гунтерови взяти за жінку Брунгільду, що живе в замку, окруженім полум'ям. Ривалізація між Брунгільдою і Крїмгільдою спричинює катастрофу: Гаген, один з Нібелюнгів, вбиває

Зигфрида. Щоб пімстити свою королеву, ображену Крїмгільдою.

Тепер, у другій частині фільму, починається „Пімста Крїмгільди“. Крїмгільді відмавляє її брат Гунтер видачи Зигфридового убийника, одноокого Гагена. Крїмгільда віддається за короля Гунів — Аттілю-Ецеля. Імпозантні в інтерпретації Лянга сцени на дворі Гунів. Їх примітивну дикуість віддав він пластично — знаменито. Королева змушує чоловіка запросити до своєї столиці бургундський двір. Бургунди, на котрих напали Гуни, бороняться завзято. Але доля хоче їх пораження. Браття Крїмгільди не хочуть такі видати убийника, Гагена, і всі гинуть в горючім замку Ецеля, що його на приказ Крїмгільди, запалили Гуни огняними стрілами.

Гра артистів знаменита. Маргарета Шен, в ролі Крїмгільди є гарною, гордою і дає постать істинної Немезиди з камінним серцем. Повним життя і краси є Зигфрид Ріхтера. Дуже добрим є Ецель в інтерпретації Клемкоге а його брат Бляодель в — Йонельса. Понурим, імпозантним є Шльоттар як Гаген. Знаменито збудовано смока, рухи котрого дійсно природні і правдиві.

Великою заслугою фірми Уфа-Декля є виконання того дійсно монументального фільму, що місяцями стягає публіку Берліна, а в Лондоні здобув грімкі оплески 10 000 видців в величезнім Albert-Hall. Невдовзі з'являться „Нібелюнги“ на екрані в Америці і Франції. Великий твір, що не завів сподівання і майже доріс до могутности старої германської пісні.

Д.

ЗМІСТ 19/20-го ЗШИТКА:

	Стор.
ПОЛІТИЧНА ХРОНІКА	281
FINIS PACIS BRITANNICAE — БОЯ	283
НОВИЙ КУРС У ДАНІЇ — А. ФРЕНКЕЛЯ	286
АНКЕТА В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ СПРА- ВІ — В. ТРЕПКЕ, ОЛ. ДОЛИНЮКА І ІВАНА ВОЛОШИНА.	287
ЩАСТЯ Й ГОРЕ ЗАГОРОВСЬКИХ (IV і V) — МИХАЙЛА ВОЗНЯКА	288
ЗА ХЛІБОМ — АНТОНА КРЕЗУБА	292
У НЕЗАБУТНІМ — ВАСИЛЯ НЕКРАШЕ- ВИЧА	298
СУЧАСНА МУЗИКА В ПОРТРЕТАХ (П. ФРАНЦ ШРЕКЕР) — АНТОНА РУДНИЦЬКОГО	299
НАЙЗНАМЕНИТША МІСТИФІКАЦІЯ — ІЛЬКА БОРЩАКА	300
УКРАЇНСЬКА КНИЖКОВА ТА ГРАФІЧ- НА ВИСТАВА У ПРАЗІ — З. К.	300
З ОСТАННІХ РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ КО- ОПЕРАЦІЇ — ГАЛИНИ КОВАЛЬ	301
ШЕВЧЕНКІАНА — З. К.	304
НІБЕЛЮНГІ — Д.	304
УКРАЇНЦІ В БОЛГАРІЇ —	}
СОФІЯНЦЯ	
БЕРЛІНСЬКА ХРОНІКА —	}
З. К.	
НАДІСЛАНІ КНИЖКИ Й ЖУРНАЛИ	НА ОБГОРТЦІ
ДЕНЬ ЗА ДНЕМ	
ОБРАЗКОВИЙ ДОДАТОК	

Українці в Болгарії

(Допис із Софії)

За останні три роки Українці в Болгарії не проявляли активності в справі зацікавлення місцевого населення Україною. Велика активність була розвинута в часи, коли існувала ще незалежна од більшовиків і визволена Українська Республіка. Улаштовувались вечірки, зібрання, існувало болгарсько-українське дружество, видавались часописи: „Българско-Українски Прегледь.“ „Українско Слово.“ Були спеціальні, забезпечені необхідним до праці, люде, були кошти... В ті часи не тільки інтерес до України й Українців було розбуджено великий, але і симпатії здобуто широкі й глибокі. Ці симпатії удержалися аж досі, незважаючи на три мовчазних і тяжких роки. Вони прокидалися час від часу: переслідування „Руснаків“ при бувшому хліборобському уряді, не торкалися Українців, населення, часами і в деяких групах вороже до Руснаків, до Українців відносяться з симпатіями...

Після фактичної ліквідації української делегації в Софії, коли представник укр. уряду остався без засобів, спинилася й діяльність як організацій, так і окремих осіб. Українські емігранти мусли добувати насушній гірким заробітком на тяжкій праці робітника, що відбирала і сили, і весь час. Єдино, що животіло, це був і є український притулок — хата на 100 людей, збудована ще за кращих часів у Софії. Тут живуть скупчені емігранти, тут були курси, існують гуртки (студентський, просвітний, книгозбірня), улаштовуються свята, вистави для самих себе; звідсіль від'їзжала й від'їжає молодь до науки в Чехословаччину. Але за браком коштів і вільних до громадської праці людей, притулок зоставався й зостається тільки „притулком“. Не рахуємо деяких заходів існуючого тут представництва в справі зібрання жертв на притулок. Заходами цими були лекції й відчити по Болгарії, та й прості зібрання жертв. Широко лекції не могли бути поставлені через ті-ж причини, про як казано вгорі.

І от 13-го квітня с. р., в салоні „Славянської Бесіди“, в Софії, було улаштовано вечір української пісні.

Ініціатива належала тому-ж представництву, хор склався з співочих притульчан, а для технічної праці навібралися відповідні українські сили з емігрантів, працюючих в Софії. Програма вечора складалася з хороших пісень, кобзарського співу та танців. Зацікавлення вечором серед Болгар і мешкаючих тут російських емігрантів було таке велике, що, незважаючи на недобру організацію продажу квитків, всі квитки були розкуплені і салон на 600 стільців був заповнений наполовину Болгарами, наполовину Українцями і Росіянами. Ціково і приємно було чути і бачити, як вечір викликав прояву національного почуття серед Українців, затоплених „російським морем“, серед так званих „врангелістів“ то-що.

Вечір пройшов цілком добре. Кожна пісня викликала бурі аплодисментів, а половина пісень дуже bis. Особливо гаряче приймалися болгарською публікою (і західними чужинцями) пісні веселі: „Гуляв чумак на риночку“, „Ой кум до куми“, „Стеліся барвінку“ і др., які для чужинців тим цікаві, що неподібні до їх пісень (особливо болгарських). Танцювала тільки одна пара (пані і пан Орлики), але так гарно, що публіка не хотіла їх відпускати. Весь хор був в національних убраннях (коло 40 душ), а диригент (Орлик) в гарному козацькому жупані.

Було чимало видатної місцевої публіки, серед якої особливу увагу проявили: міністр внутр. справ Болгарії Русев та польський дипломатичний представник Грабовський.

З матеріального боку вечір дав коло 10.000 левів для допомоги найбільшій укр. емігрантам. Приємне враження на Болгар зробило й те, що хор проспівав патріотичну болгарську пісню. *Софіянець*

Берлінська хроніка

ТОВАРИСТВО ВИЩОЇ ОСВІТИ У НІМЕЧЧИНІ.

З ініціативи „Спілки об'єднаних Українських Організацій у Німеччині“ повстало у березні цього року „Товариство Вищої Освіти“ (Ukrainischer Hochschulverein in Deutschland E. V.). Товариство ставить

собі між иншим за завдання дбати про улекшення студій на Вищих Школах Німеччини найбільш талановитим і найбільш підготованим українським студентам в цілях закінчення й удосконалення їх знань, давати молодіжки правний захист та заступатися за нею перед місцевими властями, займатися поширюванням української науки та техніки між студіюючою українською молодіжкою та дбати про поширення серед чужинців відомостей про стан і здобутки української науки та техніки, українських наукових та освітніх організацій і закладів, українських наукових і академічних сил. Товариство, до якого вписалося покищо 15 членів, що мають покінчену вищу освіту, внесло вже статут до зареєстровання й приступило до роботи.

Склад Управи Товариства такий: Д-р С. Томашівський — голова, Б. Лепкий — заступник голови, д-р З. Кузеля — секретар, д-р Ю. Бачинський, М. Левицький — члени Управи, В. Коваль і д-р В. Левицький — заступники членів; ревізійна комісія: В. Доманицький і М. Лянгер. Адреса Товариства: Berlin-Schöneberg, Haupt-Strasse 11.

3-ОГО БЕРЕЗНЯ „Українська Громада“ у Берліні уладила виклад д. Оляничина про Г. Сковороду. Дохід з викладу був призначений на побудовання пам'ятника покійному студентові І. Драбатову.

Надіслані книжки й журнали

(Редакція просить Редакції й Видавництва прислати свої публікації до рецензії)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО. Історичні поеми. Пояснив Дмитро Николишин. Друге, доповнене видання. Коломия, 1921. (Загальна Книгозбірня, ч. 1.)

МИХАЙЛО РОЗДОЛЬСЬКИЙ, Теорія драматичного мистецтва. Коломия, 1920. (Загальна Книгозбірня, ч. 7.)

ДМИТРО НИКОЛИШИН. Масві акорди. Картина у трьох діях. Коломия, 1919. (Загальна Книгозбірня, ч. 8.)

Др. ІВАН РАКОВСЬКИЙ. Вселенна. Начерк астрономії, часть І. Коломия, 1922. (Загальна Книгозбірня, ч. 10.)

ДМИТРО НИКОЛИШИН. Тайна. Трагедія у 5-и діях. Коломия, 1923. (Загальна Книгозбірня, ч. 14.)

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ. Дві поеми. Видавництво „Червоний Шлях“, Харків.

День за днем по світу

(1—11-го травня 1924)

1. Амер. сенат приймає морський бюджет 275 міль. дол. — Бельгійський уряд заявляє готовість навязати зносини з С. С. С. Р. — Литва зносить жидівське міністерство. — Повстання в Туркестані загрожують Ташкентові. — Сойм Іраку відкидає договір уряду з Англією. — Повстання в Сирії проти Французів поширюється.
2. Англ. парламент відкидає внесення лібералів про пропорційні вибори.
3. Безрезультатне припинення переговорів Голандії з С. С. С. Р. у Берліні. — Ревізія і арештування в торговельнім відділі посольства С. С. С. Р. в Берліні. — Димісія кабінету Пашіча в Югославії. — Ульстер готується до війни проти Ірландії.
4. Вибори в Німеччині — втрати соціал-демократії і центру.
5. Посол С. С. С. Р. замикає всі торговельні представництва С. С. С. Р. у Німеччині. — Повстання в Бухарі.
7. Закінчення праці польсько-чеської граничної комісії в Кракові. — Посол С. С. С. Р. залишає Берлін.
8. Страйк углекопів в Порурю.
10. Амер. конгрес проти відложення імміграційного закону. — Кабінет Трифковича в Югославії.
11. Парлам. вибори у Франції. Перемога лівих.

Das verbreitetste Orientierungsorgan
über Radio

Найбільш поширений орган при-
свячений радіо

INTERNATIONALE RADIO-REVUE

RADIO-DIENST

in Deutsch,
Englisch, Französisch und Esperanto

wird gelesen in 65 Ländern der Erde

Für Anzeigen größter Erfolg!

Verlag

„RADIO-SERVO“, LOCARNO (Schweiz)

Probenummern 0,10 Dollar oder Gegenwert
Für Deutschland 0,50 M. durch das General-Sekretariat
„Radio-Dienst“, Berlin-Steglitz, Zimmermannstr. 6

мовами: німецькою, англійською,
французькою та есперанто

читасться в 65 країнах світа

Великий успіх оголошень!

Видавництво:

„RADIO-SERVO“, LOCARNO (Швейцарія)

Пробне число 0,10 долара чи рівновартість
У Німеччині 0,50 М. через генеральн. секретаріат:
„Radio-Dienst“, Berlin-Steglitz, Zimmermannstr. 6

Товариство постачання й збуту для кооперативів

Сп. зареєстр. з. о. в.

ТОВАРИСТВО в першій мірі заспокоює всі потреби постачання й збуту для кооперативів, взагаліж веде торгівлю, не обмежуючись ні родом, ні кругом діяльності.

ТОВАРИСТВО купує або через своє посередництво збуває по найвищих цінах різного рода сирові продукти.

ТОВАРИСТВО продає по фабричних цінах всякого роду готові фабрикати, маючи заступництво від різних світових фабрик.

ТОВАРИСТВО переймає від кооперативних організацій як і від інших підприємств доручення купна для них і продажі від них різних товарів. На певних умовах можливе фінансування й кредитування при торговельних операціях.

ТОВАРИСТВО має власні представництва у всіх важніших центрах світа. Окремий відділ український.

ТОВАРИСТВО уділяє на бажання інформацій. Переписка на всіх світових мовах.

DIE AVEG befriedigt in erster Linie den Bedarf von Genossenschaften inbezug auf Absatz und Versorgung, betreibt aber im allgemeinen einen Handel ohne Beschränkung der Art und des Rahmens der Tätigkeit.

DIE AVEG kauft bzw. setzt Rohprodukte verschiedener Art zu den höchsten Preisen ab.

DIE AVEG verkauft zu Fabrikpreisen aller Art Fertigfabrikate, da sie die Vertretung von verschiedenen Weltfabriken besitzt.

DIE AVEG übernimmt von Genossenschafts-Organisationen wie auch von anderen Unternehmungen Aufträge und tätigt sodann vertragsgemäß dauernd verschiedene Warenkaufs- und -verkaufsgeschäfte. Es ist ferner möglich, bei strikten Abmachungen Handels-Geschäfte oder Industrie-Unternehmungen zu finanzieren und Kredite einzuräumen.

DIE AVEG gründet in verschiedenen wichtigen Weltzentren gemischte Gesellschaften für Handels- bzw. Industriezwecke, ebenso unterhält sie eigene Vertretungen in allen wichtigen Weltzentren.

DIE AVEG erteilt auf Wunsch Auskünfte und korrespondiert in allen Weltsprachen.

Absatz- und Versorgungs-Ges. m. b. H. für Genossenschaften

(Aveg)

Berlin W15, Pariser Strasse 30/31 (Deutschland) — Telefon: Uhland 7910.

Verantwortlich für Redaktion: Dr. S. Tomaschowsky, Berlin-Treptow; für Anzeigen: Verlag „Ukrainske Slowo“.
Druck: Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Berlin C 2.